

FRØÐI

OKTOBER 1993

NR 2

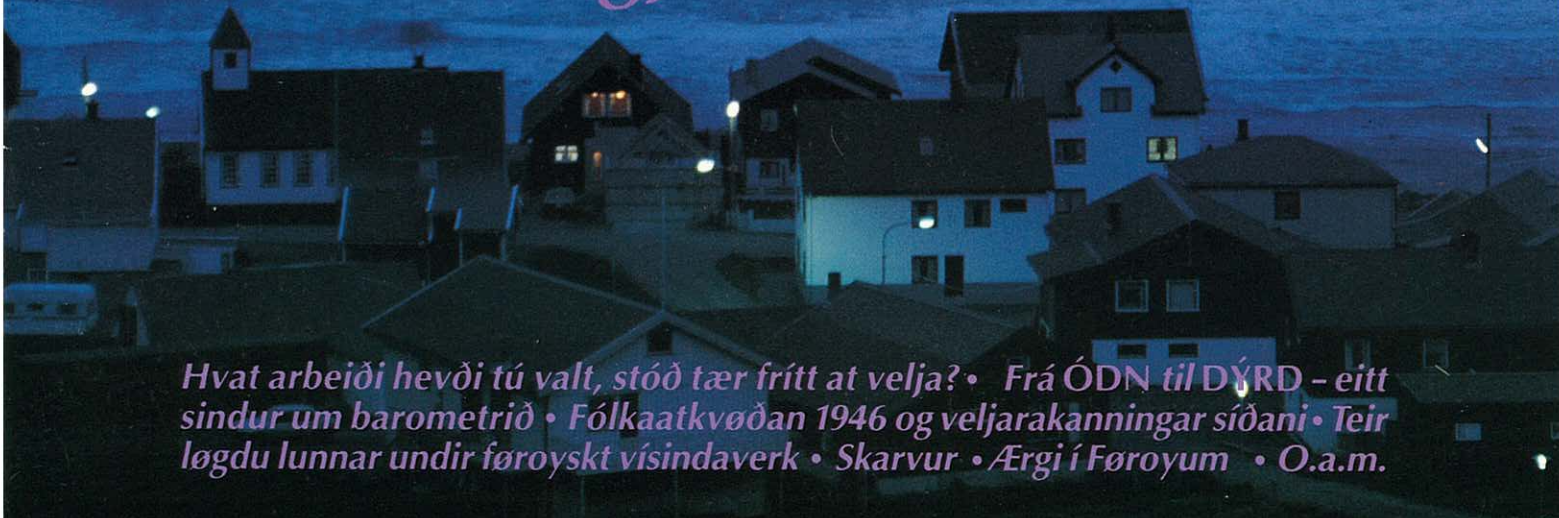
KR 38,00

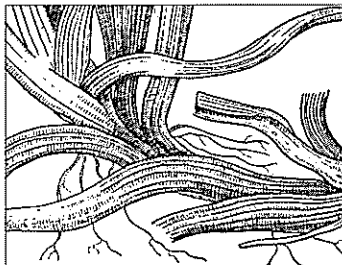
*Heimur halló,
her er Tjørnuvík*

Tey fátæku í søguni

Gróður í gjáum

Hvat arbeiði hevði tú valt, stóð tær frítt at velja? • Frá ÓDN til DÝRD - eitt sindur um barometrið • Fólkaatkvøðan 1946 og veljarakanningar síðani • Teir lögdu lunnar undir føroyskt vísindaverk • Skarvur • Ærgi í Føroyum • O.a.m.

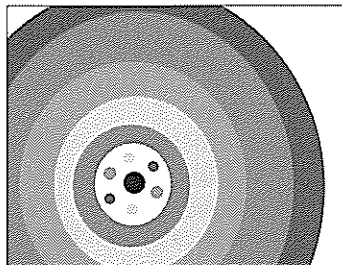

Gróður í gjáum

4-8

Í Føroyum eru o.u. 800 gjáir. Har finna vit plantur so stórar sum ongastaðni í haganum. Eisini finna vit fleiri sløg enn aðrastaðni. Hetta kemst eina mest av, at gróðurin í gjáunum fær frið fyri seyði.

Jóhannes Jóhansen

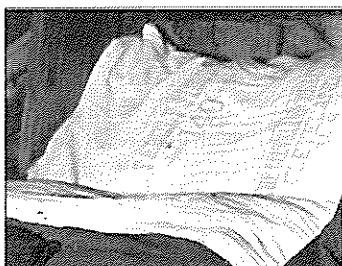

Heimur halló, her er Tjørnuvík

10-15

Ein 1/8 mm tjúkkur glastráður, sum kemur á land í Tjørnuvík í 1994, fer at fleirfalda samskiftismegina, sum Føroyar hava við útheimin. Nútímans talgildistøkni verður nýtt til hetta telesamband.

Jógvan Thomsen

Tey fátæku í søguni

18-24

Tey fátæku eru tey tigandi í søguni. Tey dugdu vanliga ikki at skriva. Vit mæta teimum kortini, tá ið umstøður vóru óvanligar, t.d. í rættinum, tá ið tey høvdu framt brot á reglur, sum samfelagið skuldi stýrast eftir.

Hans Jacob Debes

STUBBAR 9 og 25

Hvussu stendur tað flokspolitiska barometrið? Hvat arbeiði hevði tú valt, stóð tær frítt at velja? o.a.

SNØKLAR 33

FRÁ RITSTJÓRNINI

NÆSTA BLAÐ 34

Frá ÓDN 26-28

til DÝRD
- eitt sindur um
barometrið

Teir lögdu 16-17

lunnar undir
føroyskt vísindaverk

Ærgi í Føroyum 29

Fólkaatkvøðan 32

1946 og veljara-
kanningar síðani

EITT FUGLASLAG: Skarvur 30-31

© Føroya Fróðskaparfelag

FRØÐI er alment vísindablað,
ið kemur út trýggjar ferðir árliga.
FRØÐI Postrúm 209
FR-110 Tórshavn

Mentunargrunnur Føroya
Løgtings letur fíggarligan stuðul.

Ritstjórn
Petur Zachariassen (ábyrgd)
Jóhannes Jóhansen
Símun V. Arge
Layout Teldudeildin
Prent Dimmalætting
Perma Myndevni: Tjørnuvík.
Foto: KUBUS Teknistova/Stuart
Mcintyre-Billedhuset.

Avgreiðsla
Setursskrivstovan
TLF 15302 FAX 18929
Føroya Náttúrugripasavn
TLF 12306

Loyvt er at nýta tilfar úr blaðnum,
um víst verður til kelduna og
sagt verður ritstjórnini frá.

Ritstuðlar
Fiskirannsóknarstovan
Fróðskaparsetur Føroya
Føroya Fornminnissavn
Føroya Landsbókasavn
Føroya Landsskjalasavn
Føroya Náttúrugripasavn
Heilsufrøðilig Starvsstova

MYND 1
Øksnagjógv
í Skálafirði.
Gjáarveggurin
vendir norður- og
eystureftir. Nóg
vatn rennur oman
eftir síðuni. Undir
slíkum umstøðum
finna vit næstan
bara mosavøkstur.

MYND 2
Gjógvará í Vági.
Høgrumegin
tær 41 blómu-
planturnar,
ið eru funnar
í Gjógvará.
Harumframt
eru funnin ikki
færri enn 99
mosasløg –
ein triðingur
av øllum
mosasløgum
í Føroyum

JÓHANNES JÓHANSEN HEVUR TIKID MYNDIRNAR 1,2,4,5,6

Gróður í gjáum

Í Føroyum eru o.u. 800 gjáir. Tær hava sera fjølbroyttan gróður. Har finna vit plantur so stórar sum ongastaðni í haganum. Eisini finna vit fleiri sløg enn aðrastaðni. Hetta kemst eina mest av, at gróðurin í gjáunum fær frið fyri seyði; men eisini aðrar umstøður gera seg galdandi.

Jóhannes Jóhansen
Føroya Náttúrugripasavn

Ein sera eyðkenningur partur í føroyska landslagnum eru gjáirnar. Tær eru vanliga beinar, djúpar og trongar kluftir, men eisini eru til breiðar og grunnar gjáir. Telja vit eftir á Føroyakortinum, koma vit til, at vit hava o.u. 800 gjáir í Føroyum.

Gjáirnar eru íkomnar av ávísu jarðfrøðiligum fyrbrigdum. Oftast snýr tað seg um rivur í klettinum, sum vatn og frost í öldir hava máað burturav. Summar eru einans rivur og aðrar eru gongir, t.e. tær hava stabbagrót í botninum

og hetta máast lættliga. Summar gjáir eru langar og aðrar eru styttri.

Tann longsta gjógvin – ella gjáarroðin – er o.u. 25 km long. Hon byrjar í *Gøtugjógv*, sum er 2 km long, heldur fram meira vallað, men sæst aftur sum gjógv í *Øksnagjógv* og *Lokkafelsgjógv* í Skálafirði. Rivin heldur fram, og eystan fyri Norðskála sæst sama gjógvin. Hon heldur fram sum *Norðaragjógv* sunnan fyri Langasand og sæst at enda sum *Dalsgjógv* í Saksun. Hetta er tó ikki vanligt, tó at tvær gjáir ella fleiri ofta kunnu liggja í somu rivuskipan. Oftast eru tær bert nakrar hundrað metrar langar.

Annars kann verða nevnt, at orðið *gjógv* eisini verður nýtt um tær holur, sum sjógvurin

Mjaðarurt
Svínasólja
Trøllakalskampur
Mjúkur kvennkampur
Klettakampur
Kumlakampur
Sýruleggur
Reyðvingul
Stórryski
Hjálpirót
Sortugras
Summardái
Eingjarhúsagras
Sløkja
Áardúnurt
Eingjardúnurt
Fjalladúnurt
Jarðlagdur krásarvi
Vanligt húsagras
Klettasteinbrot
Smyrilsurt
Roykgras
Mýrisólja
Sjeyskøra
Ullhært legugras
Stjornusteinbrot
Eingjarkarsi
Títlingskarsi
Vanligt fínagras
Margblømt ryski
Børkumura
Blákollur
Reyðakkuleya
Seyðavingul
Jóansøkugøtubrú
Eirissýra
Skriðsólja
Bjølgbjölluvísa
Stórrukut hómilia
Sigurskúvur
Rossaber
Stórur kalskampur
Blóðkampur
Mánagras
Aðalbláber
Mosakampur
Mikilskøra
Eirisgras
Lín

MYND 3
Stórryski. Sera
vanlig planta í
gjáum. Sí eisini
mynd 4.

matar inn undir berg og við hvørt um eitt lítið sund millum land og ein drang ella hólmi, t.d. Hólmagjógv millum Mykines og Mykineshólmi. Í hesi grein fara vit einans at viðgera gjáirnar uppi á landi og tann gróður, sum í teimum finst.

Eingin seyður, fjølbroyttur gróður

Gjáirnar eru ofta ógvuliga vakrar, tí gróðurin er so nógvur. Mangar blómur og stórir trøllakampar vaksa í gjáarvegginum. Stundum er gjáarveggurin heilt steýrrættur, og tá veksur lítið og einki har. Dømi um slíka gjógv er Reipsá í Vágum.

Orsökkin til at planturnar eru stórar og vaksa væl, er tann, at seyður ikki sleppur til. Sum kunnugt livir seyður av at eta plantur, og tí hevur hann ómetaliga stóra ávirkan á gróður okkara. Mangastaðni eru planturnar bitnar heilt niður at rótini.

Undan landnáminum, tá eingin seyður var í Føroyum, var tann ríki gróður, vit nú síggja í

gjáum – og í homrum – vanligur úti í haganum, eisini á sløttum. Tað hava kanningar av fortíðargróðri víst. Tá so fólk komu og høvdu seyðin við sær, legðist seyðurin á henda ríka vøkstur, og ikki vardi leingi, fyrr enn hann varð týndur, og hagin fór at líkjast tí, vit síggja í dag. Men í gjáum, í homrum og í fuglabjörgum slapp seyðurin ikki til. Vit finna sostatt á hesum støðum tann upprunaliga vøksturin í Føroyum.

Eingi trø finna vit, tí trø hava ikki vaksið í Føroyum síðan seinastu ísöld, sum endaði fyri o.u. 10.000 árum síðani. Men runnar av píli og baraldi vóru vanligir. Píli finna vit ofta í homrum og barald ymsastaðni í haganum. Baraldur hevur so hvassar nálir, at seyðurin hveppir seg við at eta hann.

Eyðkend plantusløg

Kemur tú inn í eina gjógv, eru tað beinanvegin nøkur fá plantusløg, tú leggur til merkis. Stórryski (mynd 3 og 4) veksur eins og ein tjúkk máttá bæði við grønum og brúnum, sølnaðum bløðum, og vit leggja til merkis tær smáu, brúnu blómurnar, ið standa á longum blómuleggjum. Sortugrasið (mynd 4) við teimum mongu bláreyðu blómum er lætt at síggja.

Trøllakampar munnu helst vaksa í hvørji einastu gjógv, somuleiðis hjálpirótin. Sløkjan, ið líkist hvønn, er næstan altíð til staðar. Svínasóljan við sínum gulu blómum verður stór og veksur aloftast eisini í gjáunum.

Tað ber til at siga, at ein gjógv er eins og tveir hamrar, ið standa hvør yvir av øðrum. Í botninum teirra millum rennur ofta – men ikki altíð – ein á. Áin er til staðar í teimum lægru gjáunum, men gjáirnar høgt uppi í fjøllunum hava vanligu onga á, tí ongar áir eru so ovarlaga.

At ein á rennur í gjáarbotninum hevur við sær, at luftin í gjónni altíð er full av vætu. Umframt ána niðast renna ofta áarløkir niður eftir síðunum. Hetta váta umhvørvið hóvar mongum plantum sera væl, serliga trøllakampum og mongum mosasløgum. Á myndini á síðu 4 síggja vit, hvussu ein rúgva av mosasløgum vaksa beint í vatninum. Fyrimunurin er, at hóast planturnar vaksa á grunnum jørðildi, verður ongantíð so turt, at tær eru í vanda fyri vatntroti.

Ætt og hædd gera mun

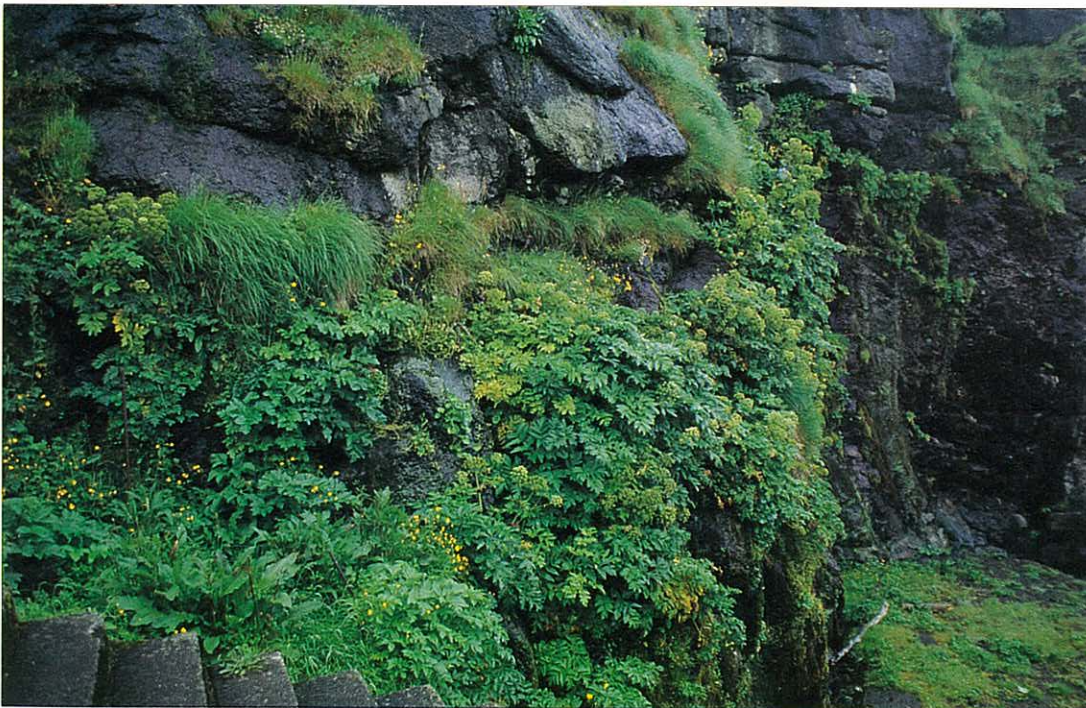
Stórir munur er á gróðrinum í gjáunum eftir hvønn veg, tær vanda. Gjáarveggir, ið vanda norður-eystureftir, eru vátligrir, kaldligt er, og teir eru ofta í skugga. Her vaksa plantur, sum als ikki tola at torna. T.d. kunnu nevast

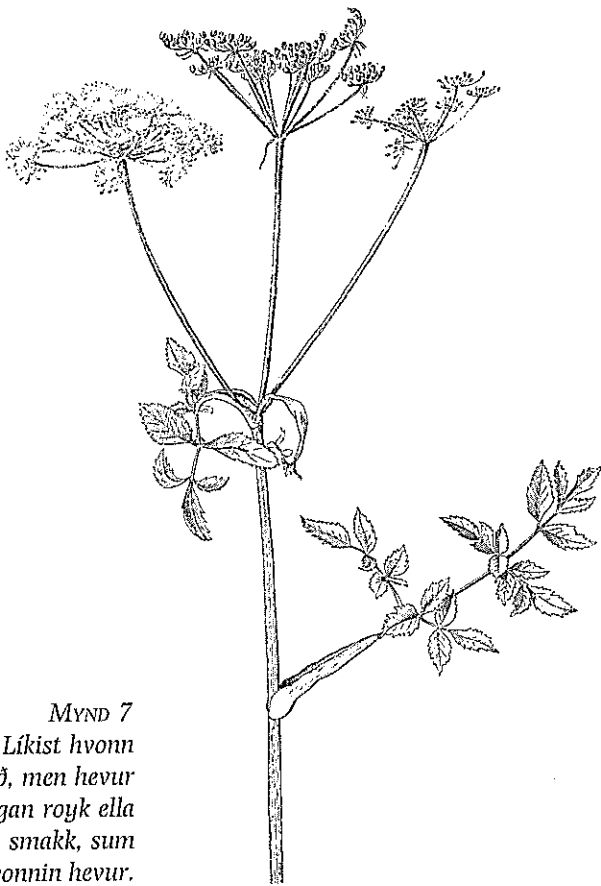
MYND 4
Sortugras.
Rundanum
veksur ryski.
Øksnagjógv.

MYND 5
Mjúkur
kvennkampur.
Her í Gjógvará í
Fuglafirði.

MYND 6
Við Gjógv.
Hesin gjáar-
veggurin er
heldur øðrvísi
enn hinir; har
er serliga nógv
til av hvonn.

MYND 7
Sløkja. Líkist hvonn
nakað, men hevur
ongan royk ella
smakk, sum
hvonnin hevur.

títlingskarsi, eirisgras, áarsteinbrot og trøllakampasløgini. Hartil er nógvur mosi.

Gjäärveggirnir, sum venda suður- og vestur eftir eru øðrvísi. Har er ljóst og heitt, og um planturnar fáa nóg nógva vætu, finna vit her tann ríkasta og vakrasta vøksturin.

Sortugrasið, sóljurnar, sløkjan, mjaðarurtin, rossaberið og eisini ein hópur av trøllakampum, sum eisini her fáa nóg mikið av vætu, eru vanligar plantur í hesum gjáum. Hesar plantur hava annars teirra høvuðsútbreiðslu í londunum sunnan fyri okkum. Tað samsvarar væl við, at tær hava valt tey heitastu og sólrikastu

plássini hjá okkum, og her rokni eg eisini hamrarnar uppi. Eisini er tað soleiðis, at flestu av hesum blómum verða dustað av flogkyktum, og tey hava tí oftast litfagrar blómur (trøllakampar sjálvandi undantiknir, teir hava ikki blómur).

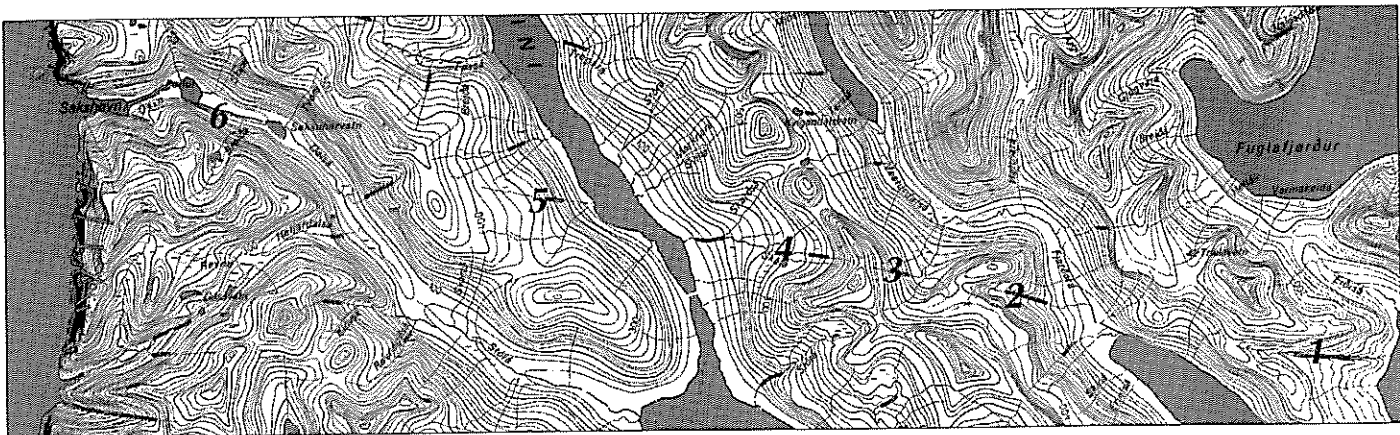
Summar plantur, sum vaksa í gjáum, eru serliga útbúnar at vaksa í rivum í klettinum. Tær hava langa, sterka rót, sum fer langt niður í klettasprungurnar og sita har fastar og røkka eisini altíð tí neyðuga vatninum. Slíkar plantur eru t.d. sævargøtubrá, hjálpirót, eirissýra, eirisgras og aðrar.

Umframt tann mun, sum stendst av í hvørja ætt gjáirnar venda, er eisini sera stórir munur á teimum niðaru gjáunum og teimum uppi í fjøllunum. Gjáirnar t.d í Vági, Vestmanna og Fuglafirði, sum allar eita Gjógvará, hava ein nógv ríkari gróður enn tær í fjøllunum.

Av tí at gjáirnar høgt uppi í fjøllunum eru so ringar at sleppa til, eru tær ikki so væl kannaðar, sum tær á láglandi. Ein av hesum gjáum er Skarðsgjógv á Kunoyinni, ið liggur í uml. 700 metra hædd. Hon er kannað nakað. Hóast eingin plantulisti finst frá Skarðsgjógv, duga vit at síggja, at plantusløgini eru ikki nógv í tali, og tær plantur, ið har uppi vaksa eru meira at kalla arktiskar. Vit skulu minnst til, at fyri hvørjar 100 metrar, vit fara uppeftir, gerst tað eitt hálv stig kaldari.

Gjáirnar fáa frið

Bera vit saman úrslit, sum danskir plantufrøingar finga við at kanna t.d. gjáirnar í Vági og Vestmanna fyri 100 árum síðani við nýggjar kanningar, so er eingin munur á gróðrinum tá og nú. Gjáirnar fáa frið bæði fyri fólki og fæi, og tí kunnu tær varðveitast óbroyttar, meðan so mangt annað í náttúruni broyktist til tað verra av mannaávim.

MYND 8. Longsta "gjógv" í Føroyum: Gøtugjógv (1), Øksnagjógv (2), Løkkafelsgjógv (3), gjáirnar niðan úr Norðskála (4), Norðaragjógv (5) og Dalsgjógv í Saksun (6).

Grindalokkar og grasormar

Summi ár siggjast nógvir grindalokkar – einamest seint á sumri og um heystið. Í ár hefur nógvir grindalokkar verið, siga fleiri. Navnið hefur helst samband við grind, sum er vanlig ta tíðina á árinum.

Flestu flogkykt hava fyra veingir. Grindalokkur hefur eins og fluga bara framveingir. Í staðin fyri afturveingir hefur hann tvey skøft at halda sær beinum við í luftini. Beinini, seks í tali, eru sera long, høvdið er lítið við stórum samansettum eygum og stuttum kampum.

Bæði kynini eru ikki einvorðin. Kvenndýrið er spískt aftantil, og kalldýrið er meira kubbtt. Kynsgøgnini eru aftantil. Tey eru ógvuliga samansett og hóva saman sum lykil í lási. Lykilin á kalldýrinum gongur bert í lásið á kvenndýrum av sama slag.

Kvenndýrið hefur víggingarbrodd, sum tað stingur niður í moldina, tá ið víggini verða vorpin – eini 100 í tali. Úr vígginum kemur *ormveran*, ið ger seg inn á grasrotur og annan plantu-

vøkstur. Av hesum hefur ormveran fingið navnið *grasormur*. (Tó er eisini eitt firvaldaslag, ið hefur ormverur rættiliga átøkar teimum hjá grindalokki. Tær verða eisini nevndar grasormar). Annað føroyskt heiti á ormveruni hjá grindalokki er *nigil*.

Eins og flugan verður ormveran til *reivveru*, áðrenn tað vaksna skordýrið krýpur út úr reivinum og livir eitt stutt lív, áðrenn tað doyr. Tað er púra meinaleyst og livir einamest av hunangi. Tað hvørki stingur ella bitur.

Summi ár kunnu so nógvir grasormar vera, at grasið doyr nógvastaðni bæði í bø og haga. Sjálvsagt kann grasormurin tí metast sum skaðadýr. Einstøk grasormaár eru tiltikin. A. Weihe sigur soleiðis frá í bókini *Søgu og søgn* (1933): "Í árunum 1844 og 1855 skuldi um allar Føroyar vera ørgrynna av grasormi . . . Tann, ið gekk eftir gotuni, kundi siggja slóð eftir seg av grasormi, eins og ein sær slóð eftir fótaferðini í kavafølvi".

Hvussu stendur tað flokspolitiska barometrið?

Triggjar ymsar veljarakanningar eru gjørdar síðani lögtingsvalið 1990. Stabbamyndirnar høgurmeigin sýna *prosenttøluni* fyri fimm teir størstu flokkarnar. Fyri teir smáu flokkarnar eru tøluni frá veljarakanningunum:

Kristiligi Fólkaflokkurin

1,6% 1,3% 1,3%

Miðflokkurin

3,3% 3,6% 0,7%

Sosialistiski Loysingarfl.

2,2% 0,7% 1,1%

Hin Føroyski Flokkurin

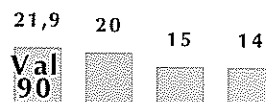
4,1% 4,9% 2,0%

Fleiri ógvuligar broytingar eru at siggja, serliga tann týðiliga framgongdin fyri sambandsflokkinn, sum situr í andstöðu og afturgongdin fyri javnaðarflokkinn, sum situr í samgongu. Annars eigur at vera lagt til merkis, at í veljarakanningunum eru tey, sum ivast ella ikki ætla sær á val, ein fittur partur av teimum, sum eru biðin um at svara. Og tann parturin tykist at økjust (19%, 39%, 49%). Eisini skal havast í huga, at umframt tey, sum svaraðu, eru fleiri, sum av ymsum orsökum ikki vildu ella kundu svarað.

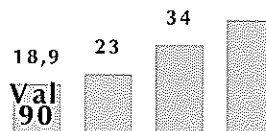
Allar veljarakanningar eru óvissar, tá tær skulu geva ábending um úrlitið til eitt komandi lögtingsval. Summi fólk taka ikki støðu fyrr enn í síðstu løtu ella "skifta flokk" til valið. Óvissa stendst eisini av íbygdu tilvildini í slíkum kanningum.

Sum heild eru kanningarnar meiri eftirfarandi, tess fleiri fólk svara. Sum dømi um óvissuna vegna tilvildina kann sigast um tey 43% (av 455, sum svaraðu), ið sambandsflokkurin fekk í tí eini veljarakanningini, at millum veljarar sum heild kann hetta tal eins væl vera niðri á kanska 38% ella uppi á 48%.

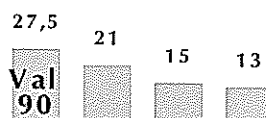
Fólkafl.

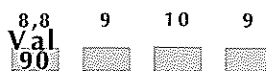
Sambandsfl. 43

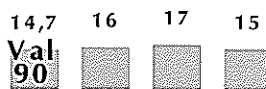
Javnaðarf.

Sjálvstýrisfl.

Tjóðveldisfl.

Grindir 1993 (jan-okt)

Dagur	Hvalvágur	Hvalir	Skinn upp á hvalin
27. apríl	Hvalba	62	6.6
10. august	Hvannasund	14	6.9
24. august	Hvannasund	115	7.5
24. august	Gøta	70	6.8
3. september	Leynar	26	7.9
13. september	Leynar	193	7.1
16. september	Miðvágur	170	5.6
24. september	Húsavík	31	5.8
24. september	Leynar	107	6.1
28. september	Hvalba	12	ikki upplýst

Lögtingsval nov. 1990

Veljarakanning mars 1992

SVF/Læraraskúlin /Fróðskaparsetrið 711 fólk svaraðu

Veljarakanning juni 1992

Per BuskSørensen/Dimmalætting 307 fólk svaraðu

Veljarakanning september 1993 SVF/Handilsskúlin 455 fólk svaraðu

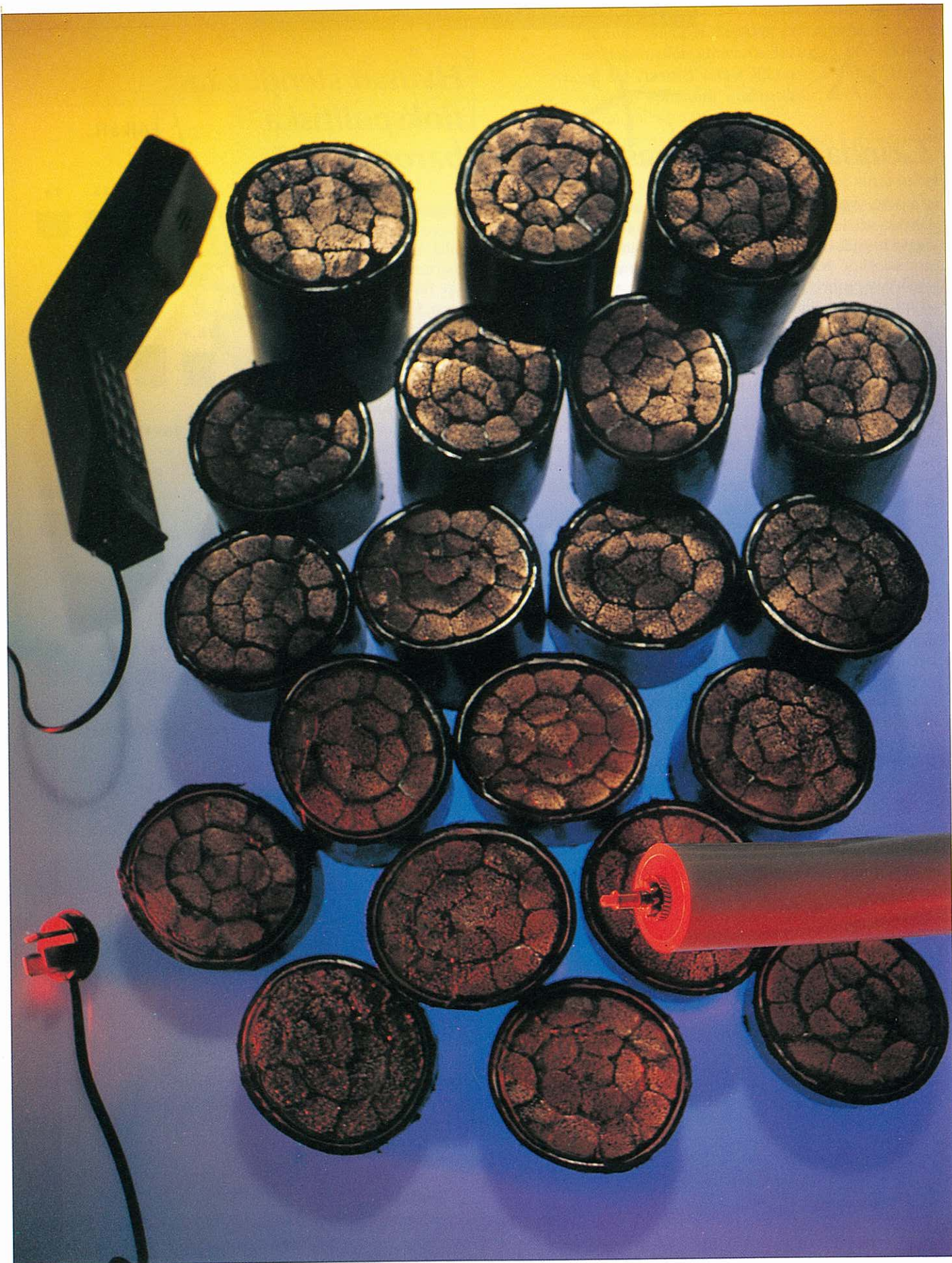

FOTO: KUBUS TEKNISTOVA — TØKK TIL TÓRSHAVNAR SKIPASMÍÐJU OG TELEFONVERK FØROYA LØGTINGIS

Heimur halló, her er Tjørnuvík

Ein 1/8 mm tjúkkur glastráður, sum kemur á land í Tjørnuvík í 1994, fer at fleirfalda samskiftismegina, sum Føroyar hava við útheimin. Nútímans digitaltøkni verður nýtt til hetta telesamband. Gamli sjókaðalin hevur skjótt tænt fyri seg, og vit verða ikki bundin av tí misjavna samskiftinum um fylgisvein.

Jógvan Thomsen
Telefonverk Føroya Løgtings

Komandi ár verður telesamskiptið Føroya við umheimin betrað munandi. Tá verður ein teymur av ljósleiðarakaðalinum CANTAT-3, sum lagdur er tvørtur um Atlantshavið, lagdur upp á land í Tjørnuvík.

CANTAT-3 sjókaðalin

CANTAT-3 sjókaðalin bindur seks lond saman: Týskland, Danmørk, Bretland, Føroyar, Ísland og Kanada. Í kaðalinum eru trý glastráðpar, umframt eitt glastráðpar, sum røkkur úr Danmørk til Stórabretland. Tilsamans er samskiftisnøgðin o.u. 90.000 telefonrásir, sum verða nýttar soleiðis: ein triðingur til regluligt samskipti, ein triðingur til umleggingar vegna brek, og tær seinastu 30.000 rásirnar eru til at taka. Sjókaðalin hevur ljósstyrkjara fyri hvørjar 80 km. Hesir styrkjarar fáa streym frá landi.

Kaðalin røkkur úr oynni Sylt í Týsklandi, upp ímóti Noregi og norður um Føroyar, suður um Ísland og til Mill Village í New Foundlandi, tilsamans 7.100 km. Henda leiðin er o.u. 100 km longri, enn um farið varð suður um Føroyar, men bæði botnviðurskipti og streymviðurskipti eru munandi verri sunnan fyri Føroyar. Greinir eru til Blåbjerg í Danmørk, Redcar í Stórabretlandi, Tjørnuvík í Føroyum og Vestmannaoyggjar í Íslandi.

CANTAT-3 ætlanin er sett í verk av TELEGLOBE í Kanada, sum hevur sett CANTAT-felagsskapin á stovn, hvørs ognarar eru televerk í Kanada,

Íslandi, Stórabretlandi, Týsklandi og Danmørk (eisini vegna Føroyar). CANTAT stavirnir eru úr *CANadian TransAtlantic Transmission system*. Samlaða verkætlanin kostar 375 milliónir US\$.

Fyrsti ljósleiðarakaðalin um norðuratlants-hav varð tikin í nýtslu í 1988, og støðugt verða nýggir kaðalir lagdir út. CANTAT-3 kaðalin er tann sjevndi í røðini av níggju kaðalum, sum væntandi vera í brúki í 1997. Ein av hinum átta kaðalum fer norður um Skotland, men sunnan fyri Hetlandsrennuna; hinir fara suður um til Stórabretlands ella tað evropeiska meginlandið.

Hví Tjørnuvík?

Frammanundan var óvist, um CANTAT-3 kaðalin yvirhøvdur fór at koma á land í Føroyum. Kravið frá kanadamonnum var, at høvuðskaðalin ikki varð lagdur nærri Føroyum enn so, at dýpið var um eitt túsund metrar. Teymurin inn til Føroya mátti ikki vera longri enn 85 km, so tað slapp undan styrkjara á tí strekkinum (hvør styrkjari kostar o.u. 10 mill. kr.).

Við hesum krøvum eru fá støð í Føroyum, sum hóska. Valið stóð til endans millum Tjørnuvík og Eiði. Serfrøðingar mettu, at Eiði var ikki rætta plássið sum lending til sjókaðal; eisini er Eiði uppmærkt í Losinum sum akkerspláss. Hin vegin er tað trupult at leggja landkaðal niðan úr Tjørnuvík.

Skuldi brek komið á, er munin skjótari og biligari at umvæla landkaðal, sum kann umvælast eftir fáum tímum fyri nakrar túsund krónur, í mun til umvæling av sjókaðali, sum kann vara slaka viku og lættliga kosta meira enn eina millión krónur. Frá nýggjorda kaðal-

Samskiptistøkni
til 30.000
telefonsamrøður.

Í gomlum døgum:
30.000 kopartræðrir
í 20 bundum á 85
mm í tvørmáti.

Nú á døgum:
Tveir klænir
glastræðrir.

húsinum í Tjørnuvík eru 83.7 km út til styrkj-
aran norðanfyri, har Føroya-greinin kemur í
høvuðskaðalin.

Botnkanningar og útlegging av sjókaðali

Til fyrireikandi kanningar verða, umframt mest framkomnu navigatiónsútgerðina, vanligu nýtt tvey tól: *Sub-bottom-profiler* og *Side-scan-sonar*.

Sub-bottom-profiler er eitt ekkólodd, sum "sær" niður í botnin, alt eftir hvussu tilfarið er. Hetta gevur ein tvørskurð av botninum á siglingarleiðini, sum vísir, um tilfarið er hart (hella, grót, legugrýti) ella bleytt (sandur, móra).

Side-scan-sonar sær út til síðurnar frá uppmátningarbátinum. Ljóðaldurnar sveipa út eftir botninum, og afturúr uppmátningarbátinum hanga mikrofónir, sum fáa afturljóðini frá ymsum støðum á botninum til ymiska tíð. Hetta gevur eina mynd av landslagnum á botni, sum minnir um eitt landslag sætt úr flogfari, tá ið sólin stendur lágt á himlinum. Ein fær eisini eina hómung av, hvat tilfarið á botninum kann verða. Síggjast kann t.d. um eitt sandeyga liggur bert fáar metrar frá siglingarleiðini.

Til at leggja sjókaðal út verður nýtt serstakt kaðalskip, sum er gjørt til endamálið. Skipið hevur ein kaðalbrunn at goyma kaðalin í og kaðalspøl at leggja út við. Seinnu árin hevur verið vanligt at leggja kaðalin niður í botnin við serligari plógv. Henda tøknið gevur móguleika fyri at leggja kaðalin í eina foyru á botninum, sum kann vera metur djúp. Onkur kaðalskip

hava eisini sagir, sum kunnu saga eina foyru í helluna á botninum til at leggja kaðalin í.

Digitalamskipti

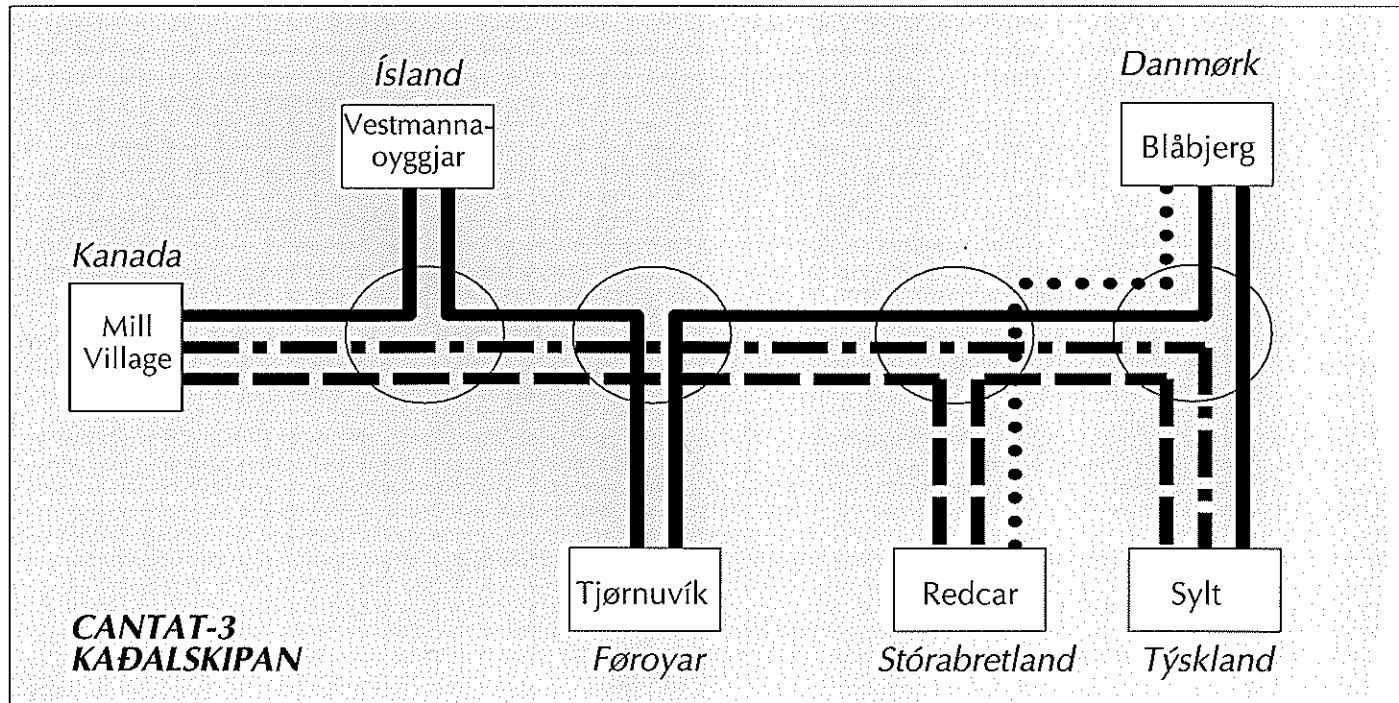
Í gomlum analogum samskiptisskipanum verða ljóðbylgjurnar (tónleikur, telefonsamrøður o.tíl.) umgjørðar til elektriskar bylgjur, sum kunnu sendast ígjøgnum leidningar. Eisini ber til at gera tær elektrisku bylgjurnar til elektromagnetiskar bylgjur (radiobylgjur), sum so kunnu sendast ígjøgnum luftina. Ein meginvansi er tann, at elektriskar og elektromagnetiskar bylgjur verða órógvaðar (av sokallaðum radioóljóði), og tess longri sendistrekkið er, tess meiri óljóð verður.

Í skipanum við digitalamskipti verður tað elektriska signalið kutað sundur og gjørt til eina røð av tølum í tvítalsskipanini, ið hevur tveir talstavar: 0 og 1. Um 0 verður umboðað við spenninginum 0 volt, og 1 verður umboðað við spenninginum 5 volt, so ber til at senda digitalkotuna sum eitt elektriskt signal ígjøgnum leidning ella sum radiobylgju. Morse-raðið í gomlum telegrafskipanum minnir nakað um hetta; har varð tekstur sendur sum ein røð av stuttum og longum ljóðum/blunkum.

Bit og blunk

Ein talstavar (0 ella 1) í tvítalsskipanini verður róptur eitt *bit*. Umframt at verða sent sum elektriskt signal kann ein røð av bitum eisini sendast sum ljósbylgjur, har 0 verður umboðað við myrkri og 1 verður umboðað við einum

Tey fjóra glastráðpørini í kaðalskipanini í CANTAT-3. Eitt glastráðpar røkkur beinleiðis úr Týsklandi til Kanada. Eitt par røkkur úr Týsklandi til Kanada við greinum til Danmarkar, Føroya og Íslands (samanhangandi strikan á myndini). Eitt par røkkur úr Týsklandi til Kanada og fer í land í Stórabretlandi, og eitt par røkkur beinleiðis úr Stórabretlandi til Danmarkar. Ringarnir vísa hvar greinir eru fboundnar.

ljósblunki. Tá skal móttakarinn bert taka stöðu til, um tað var eitt 0 ella eitt 1, sum sent varð. Og tá ið 0'ini og 1'ini eru móttikin, ber til at endurskapa blunkini, so tey eru uttan óljóð, og senda tey víðari. Hetta ger, at signalið tolr betri óljóð.

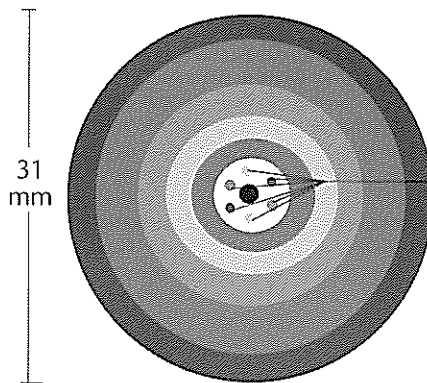
Fyri at verja signalið uppafur meira móti óljóði, ber til at nýta *villurættingar*-kotur. Nøkur bit verða løgt aftrat kotuni á ein slíkan hátt, at móttakarinn kann eftirkanna, um villa er komin í tað, sum sent er. Um so skuldi verið, ber enntá til at rætta tað senda, so upprunasignalið fæst aftur. Henda tøkni varð fyrstu ferð nýtt, tá ið amerikumenndu sendu mannaðu Apollo-rúmdarförini til mánan.

Í nútímans telefonskipanum verður samrøðan umgjørð til eina røð av bitum (0 ella 1) soleiðis, at samrøðusignalið 8.000 ferðir hvørt sekund verður gjørt til eitt tal við 8 bitum. Mátu vit samskiftisnøgd í bitum hvørt sekund – *bit/sek* – so krevur ein telefonsamrøða sostatt 64.000 *bit/sek*.

Gjøgnum hvønn glastráð í CANTAT-3 kaðalinum ber til at senda 2.500 mió. *bit/sek*, sum geva umleið 40.000 telefonrásir (=2.500 mió./64.000). Av tí at ein partur av bitunum verður nýttur til villurættanog onnur tryggjandi og betrandi tiltøk, rúmast "bert" o.u. 30.000 telefonrásir í hvørjum tráði.

Fjølrásing (multiplexing)

Hvussu kunnu fleiri rásir sendast eftir einum tráði í senn? Í nútímans digitaltøkni verður ein

Tvørskurður av djúphavskaðalinum í CANTAT-3 skipanini. Á grynri vatni er tvørmáti 25 mm. Rundan um teir seks glastræðrinar (trý þörini) er ymiskt tilfar til at bjálva og styrkja kaðalin.

sonevnd *fjølrásing* nýtt, har ið rásirnar so at siga verða samantvinnnaðar. Fyrst verður eitt petti frá einari rás sent, síðani eitt frá tí næstu rásini o.s.fr., til fyrsta rásin aftur kemur fyri.

Millum pettini eru upplýsingar um, hvørjar rásirnar eru, sum pettini hoyra til. Í hinum endanum verða pettini frá somu rás sett saman aftur og send móttakaranum. Í eini samrøðu eru pettini so smá og títt, at tey, sum tosað saman, als einki merkja til, at samrøðan verður send í pettum.

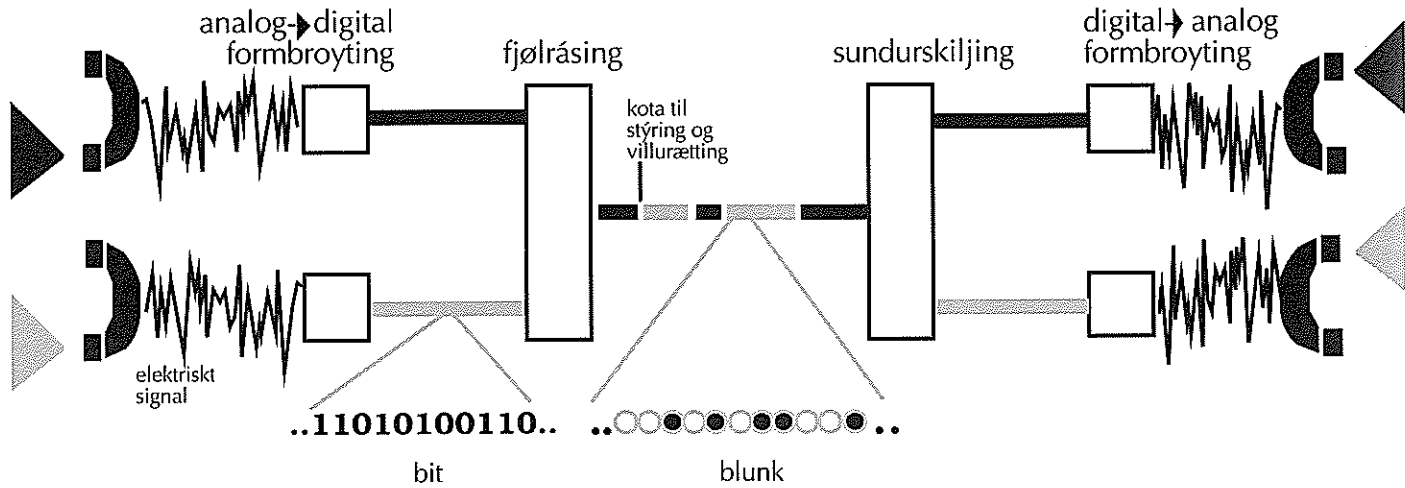
Ljós og glastráður

Men hvussu í allari víðu verð ber tað til at senda telefonsamrøður, dáturásir, sjónvarpsrásir o.tíl. í túsundatali ígjøgnum ein glastráð, sum bert er 1/8 mm tjúkkur?

Vit hava leingi vitað, at ljós, sum fer inn í ein glastráð ella eina vatnstrálu, verður verandi

Í Føroyum kemur CANTAT-3 sjókaðalin á land í Tjørnuvík. Haðani verður ein glastráður lagdur suður til Havnar, har samband fæst við innanlendis telekervið.

Tvær telefonsamrøður verða fjölrásaðar og sendar eftir einari rás, t.d. sum blunk í einum glastráði. Tosað verður í telefon (vinstrumegin) og talan send til telefonstöðina sum eitt elektrískt signal, ið verður digitaliserað til eina røð av bitum. Fjölrásarin "tvinnar" samrøðurnar saman, og síðani verða tær sendar eftir tí einu rásini til móttøkustøðina, har kodurnar verða sundurskildar, umgjørðar til analog elektrískt signal og sent móttakarunum (høgrumegin). Hóast samrøðurnar soleiðis verða sendar í pettum, er einki órógv í samskiftinum. Hvør glastráður í CANTAT-3 kaðalinum kann senda um 2,500,000,000 blunk hvørt sekund, og við fjölrásing kunnu sendast nógvar túsund samrøður í senn.

Við hóskandi kós verður ein ljósstrála í einum glastráði altíð kastað aftur frá kappanum og verður verandi í kjarnanum. Skákar strálan meiri enn keylan vísir, verður hon ikki kastað innaftur í kjarnan.

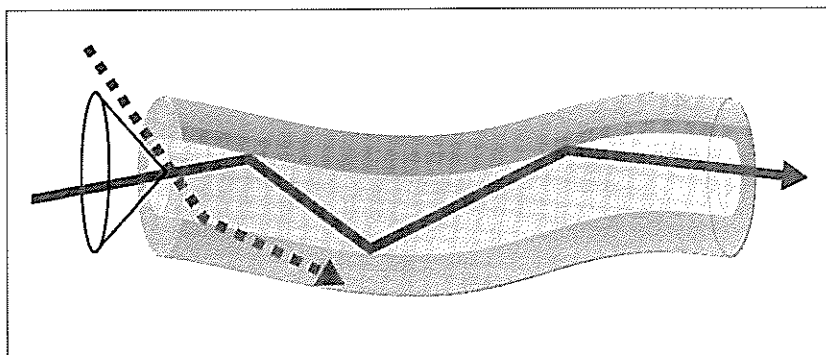
innistongt. Hetta stendst av alisfrøðiligum lógum, sum áseta, hvussu ljósstrálar brótast og verða afturkastaðar, tá tær koma inn í eitt nýtt evni. T.d. broytir ein sólstrála, sum fer niður í sjógv, kós beint á markinum millum luftina og sjógvin. Vit siga, at luft og sjógvur hava ymist *brótingartal*. Á sama hátt kastast ljós aftur, sum er á veg út ígjøgnum veggini í glastráðnum, altíð innaftur ímóti miðjuni.

Glastræðrir verða í dag gjørdir úr kiselglasi (SiO_2). Hvør tráður er samansettur av einum kjarna, ið er um 0,01 millimetrur tjúkkur (nøkulunda sum eitt 1/10 hár), og einum kappa. Munurin í tilfarinum í kappanum og í kjarnanum ger, at brótingartalið er nakað minni. Hetta verður gjørt fyri at halda ljósinum inni í kjarnanum; ljósið, sum fer út í kappan, verður

kastað innaftur í kjarnan.

Tær fyrstu samskiptisskipanirnar við ljósi og glastráði vórðu tiknar í brúk í 1970-árunum. Tað eydnaðist at gera so reint glas, at tað bar til at senda nakrar kilometrar ígjøgnum tráðin og avlesa signalið í hinum endanum. Síðani hava amerikumennt og japanar betrað glastráðtøknifrøðina, so nú ber til at senda o.u. 300 kmuttan at nýta styrkjara.

Tó er tað so, at tess størri samskipti (telefonrásir o.tíl.) er, tess styttri strekki ber til at senda. Soleiðis kann bert sendast 80-90 km við tí samskiptisnøgd, sum CANTAT-3 kaðalin nýtir (30.000 telefonrásir), áðrenn signalið má styrkjast aftur. Ljósblunkini hava lyndi til at spreidda seg, sum tey ferðast ígjøgnum glastráðin, og til endans renna blunkini saman. Tess fleiri ljósblunk verða send um sekundið, tess styttri kunnu tey ferðast, áðrenn tey renna saman og fløkja kemur í samskiptið.

Stapping gevur nýggjar møguleikar

Í samskiptishøpi er CANTAT-3 sjókaðalskipanin at meta sum ein grundvøllur, sum Føroyar kunnu byggja samskiptisframtíð sína á mong ár fram í tíðina. Vit kunnu vænta okkum hópin av nýggjum samskiptismøguleikum í framtíðini.

mest av samskiftismegini í eini sendirás. Tað, ið nevnist *stapping*, er ein týðandi háttur til at økja samskiftismegina. Digitalsignalið verður tá umgjørt, so færri bit nýtast til at senda eina rás við. Í dag ber til at fýrfalda samskiftisnøgdina, so at 16.000 *bit/sek* er nóg mikið til eina telefonrás. Hvørt tráðpar í CANTAT-3 kaðalinum kann tá bera umleið 120.000 telefonrásir (=2.500 mió/16.000 umframt villurættan).

Stapping betrar møguleikarnar at senda sjónvarpsrásir, sum higartil hava kravt ovurhonds stóra samskiftisnøgd. Uttan stapping krevur ein digitalsjónvarpsrás 140 mió. *bit/sek*, ella tað sama sum 1.920 telefonrásir. Granskarar kring heimin leggja doyðin á at finna betri stappingarhættir, og longu nú er tæknin so framkomin, at ein sjónvarpsrás kann sendast við 6.600 *bit/sek*.

Vónir eru um at gera so virknar kotur – ella so góða stapping – at ein sjónvarpsrás kann sendast við somu samskiftisnøgd, sum 2-4 telefonrásir krevja í dag. Tá er vegurin til myndatelefon opin, og væntast kann, at telefoninnlegging í framtíðini verður ein pakki við íbinding til sjónvarp, telefon, telefaks og teldu.

Stórt framstig

CANTAT-3 sjókaðalin gevur Føroyum eitt trygt, framtíðartryggjað nýttimans digitalsamband við umheimin, sum kann taka við, nú tann gamli SHEFA-kaðalin til Hetlandsoyggjarnar, sum

FOTO: KUBUS TEKNISTOVA

hefur virkað síðan 1971, skjótt hevur tænt fyri seg.

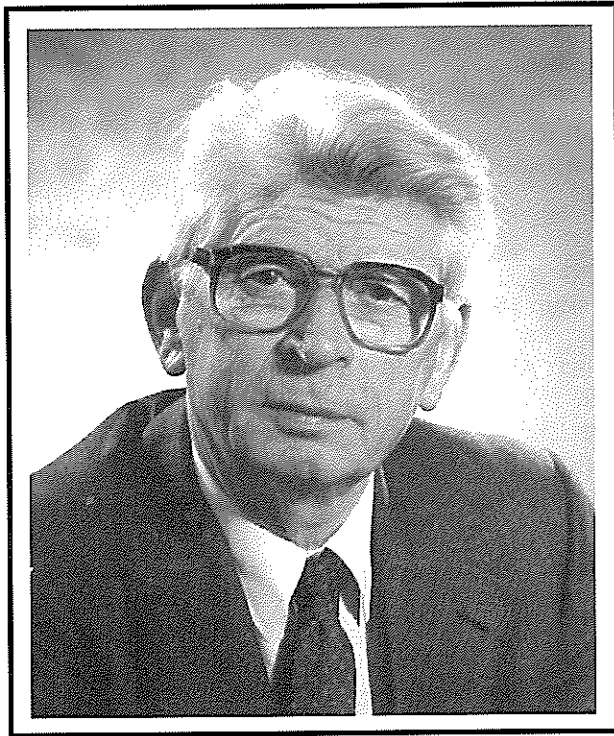
Tøknifrøðin í CANTAT-3 kaðalinum líkur øll nútímans krøv til telefon- og teldusamskihti so sum ISDN (*Integrated Service Digital Network*), digitalsamskihti heilt út til felagan, sum væntandi verður næsta framstigið innan tele-samskihtið, og sum uttan iva fer at økja nógv um dátusamskihtið ímillum virkir, stovnar og húsarhald.

Umframt sjókaðalin hava vit samskihti um fylgisvein, sum er gott at hava til at taka, tá ið eingin annar møguleiki er. Men tøkniliga eru fleiri vansar við fylgisveinasamskihti, eitt nú ekkó, fleiri villur, lítil samskiftismegi og harafrat ótrygt í vindi.

ÚR BÓKARVERKINUM: LIVET PÁ FÆROERNE 1950

Telegrafkaðalin kemur í land í Sandágerði í 1906 – Føroya fyrsta kaðalsamband við útheimin. Í 1961 kom fyrsti telefonkaðalin í land í Føroyum, nevndur SCOTICE, sum helt fram til Íslands. Í 1971 varð nýggjur kaðal lagdur millum Hetland og Føroyar, SHEFA-kaðalin, sum framvegis er í nýttslu.

Jóannes Rasmussen

varð foddur 29.2.1912 og andaðist 5.1.1992. Hann var sonur Rasmus Rasmussen, Rasmus á Háskúlanum og Onnu Sofiu f. av Skarði. Áðrenn Jóannes fór undir lærdan lestur í Keypmannahavn, hevði hann skrivstovustarv og var eisini á Askov háskúla. Í 1950 gjørdist hann magistari, mag. scient., í jarðfrøði við hjágreinunum djóra- og plantufrøði. Hann fekk beinanvegin starv á Danmarks Geologiske Undersøgelse (DGU) í Danmark. Longu árið eftir, í 1951, slutti hann til Føroya, framvegis settur við DGU. Í 1954 varð hann tilnevndur afdelingsgeolog og í 1971 statsgeolog. Í 1955 stovnaði hann Føroya Náttúrugripasavn. Jarðfrøðin og serstakliga Føroya jarðfrøði komu at vera hansara meginstarv. Saman við Arne Noc-Nygaard professara greiddi hann úr hondum í 1969 tað jarðfrøðiliga kortið av Føroyum og eina bók við frágreiðingum: GEOLOGISK KORT OVER FÆRØERNE og BESKRIVELSE TIL GEOLOGISK KORT OVER FÆRØERNE. Í 1979 verður Jóannes tilnevndur heidursdoktari, dr.sc.h.c., við Keypmannahavnar Universitet. Hann skrivaði hópin av greinum bæði í Fróðskaparritum og í altjóða tíðarritum. Í 1981 skrivaði hann frálíku bókina ØLDIR og UPPHAV, ætlað til skúlabrúks, har hann greiðir frá jørðini sum heild, frá Føroya jarðfrøði og vísir á jarðfrøðiliga áhugaverd støð kring landið. Fyri hesa bók fekk hann bókmentavirðislon M.A. Jacobsens. Millum hansara seinastu avrik var lutur Jóannesar í sjónvarpsrøðini EIN SØGA UM UPPHAV FØROYA, sum varð send í Sjónvarpi Føroya á vári 1992.

Hanus Debes Joensen

er foddur á Tvøroyri 27.11.1913. Hann er sonur lærarahjúnini Thorvald Joensen og Marionu f. Jacobsen. Hanus tók læknaprógvið við Keypmannahavnar Universitet 1939 og embætislæknaprógvið í 1941. Hann var í Danmark undir tjösku hersetingini 1940-45 og starvaðist á ymiskum sjúkrahúsum í Keypmannahavn. Í 1946 kom hann aftur til Føroya, fyrst sum lækni á Tvøroyri eitt stutt skifti og 1946-49 í Vestmanna. Í 1949 gjørdist hann landslækni, og í hesum starvi sat hann, til hann legði frá sær fyri aldur í 1979. Í 1954 gjørdist hann dr. med. við Keypmannahavnar Universitet við ritgerðini STUDIER OVER BRYSTERNÆRINGENS UDBREDELSE OG BETYDNING BELYST PÅ ET MATERIALE AF 4948 SPÆDBØRN FØDT I ÆGTESKAB I HOLBÆK AMT I ÅRENE 1939-42. Umframt hetta rúgvismikla verk hevur Hanus skrivað fleiri stórar bókur og ein hóp av greinum. Í 1987 kom bókin RÚSEITUR, og í 1989 kom stórverkið LÆKNABÓK Á SJÓGVI OG Á LANDI, sum stendur sum ein varði í føroyskum yrkisbókmentum. Hanus hevur eisini lagt væl eftir seg á øðrum økjum enn læknavísindinum. Í 1969 greiddi hann lærubókina ALISFRØÐI úr hondum, og fyri hana fekk hann bókmentavirðislon M.A. Jacobsens. Hann hevur tjiðt kinversker yrkingar og givið tær út í bókini EYSTANDUNI.

Teir lögdu lunnar undir føroyskt vísindaverk

Fyri fjóruti árum síðani settu teir báðir, Jóannes Rasmussen jarðfrøðingur og Hanus Debes Joensen landslækni, sær fyri at stimbra vísindaligt virksemt í Føroyum. Tá Fróðskaparfelagið varð stovnað í 1952 og Fróðskaparsetrið sett á stovn í 1965, vóru teir undangongumenn. Við felags hugsjónum og fyrimyndarligum samstarvi náddu teir stór mál.

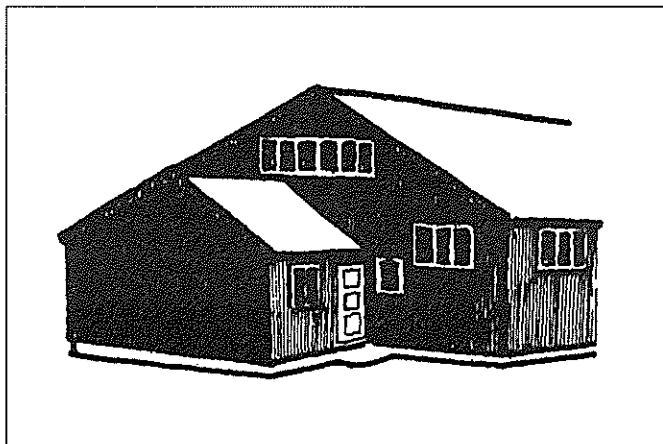
Føroya Fróðskaparfelag og Fróðskaparrit

Eitt óveðurskvöld fyrst í desember í 1952 settust teir báðir. Jóannes Rasmussen jarðfrøðingur og Hanus Debes Joensen landslækni, at skriva uppskot til lógir Føroya Fróðskaparfelags.

Frammanundan høvdu teir savnað saman greinir til fyrsta Fróðskaparrit, sum varð greitt til prentingar, áðrenn stovnandi aðalfundin í felagnum tann 17. desember. Umframt Jóannes og Hanus vóru hesir á aðalfundinum: Rasmus Rasmussen, R. K. Rasmussen, Axel Poulsen, Karsten Hoydal, Hans Jacob Jacobsen og Sverri Dahl.

Fyrstu kámu hugsjónirnar um eitt vísindaligt umhvørvi í Føroyum komu fram millum útisetar í Keypmannahavn í krígsárunum 1940-45. Í eini samrøðu hava teir báðir greitt frá, at tá teir og aðrir við teimum, sum vóru burturstaddir undir kríggnum, komu saman, varð ofta tosað um korini hjá teimum, sum fingust við vísindaligt arbeiði í Føroyum, og ríkið var tá altíð framundir, at eitt samstarv átti at verið fengið í lag millum hesi fólk.

Hetta við samstarvinum kom at vera fyrsta av trimum miðum felagsins: "At taka upp samstarv við tey fólk her á landi, sum hava áhuga fyri vísindaligum starvi".

Bátahøllin og Hans Andriasarstova

Í sambandi við 100-ára dagin fyri endurreising Føroya Løgtings í 1952 varð skipað fyri landsframsýning í Havn. Framsýningin var í nýuppsettum húsum, ið vórðu keypt úr Noregi árið fyri. Hjúnini Petra og Hans Andrias Djurhuus, ið leingi høvdu sýnt vísindum og granskingararbeiði stóran ans, lótu pening til hesi hús, vanliga kallað Batahøllin á Debesartøð. Til minnis um Hans Andrias (sum andaðist í 1951) lat Petra gera eina minnisstovu í Batahøllini, har bókur, innbúgv og annað, sum Hans Andrias hevði átt, varð sett.

Tað var í hesi stovu – Hans Andriasarstovu – at Føroya Fróðskaparfelag og virksemt tess frá byrjanini varð lovað innivist. Og tað at hava eitt fast tilhaldsstað, har fólk kundu hittast og

arbeiða, fekk alstóran týðning fyri virki felagsins í komandi árum. Seinni varð eisini loftið í Batahøllini innrættað til arbeiðsrúm. Burtur úr hesum vaks nógv virksemt, eitt nú Málstovnur Føroya Fróðskaparfelags í 1958. Við honum byrjaði tann orðasavning og tað málgranskingararbeiði, sum í dag fer fram á Føroyamálsdeildini.

Fyrst í sekstiárunum skipaði felagið fyri læraraársskeiðum í náttúrusøgu og føroyskum. Hanus Debes Joensen var formaður í felagnum til 1974 og Jóannes Rasmussen næstformaður. 1974-77 var Jóannes formaður og Hanus næstformaður. Felagsnevndin var eisini ritsjón í Fróðskaparritum, sum komu út á hvørjum ári. Í 1977 lögdu báðir frá sær í felagnum, og aðrar kreftir komu fram.

Mýkja føroyskt sum vísindamál

Annað miðið felagsins var "Á føroyskum máli at geva út Fróðskaparrit..." Hetta lá frammarlaga í huganum hjá teimum, sum stovnaðu felagið, og teir báðir Jóannes og Hanus hava við verkum sínum sýnt, at tað ber til at nýta føroyskt sum vísindamál.

Umframt yrkisgreinir og yrkisbókur á føroyskum hava teir eisini lagt eftir seg drúgvar og virðismiklar orðalistar innan náttúrufrøði, alisfrøði og læknávisindi.

Fróðskaparsetur Føroya

Triðja miðið hjá felagnum var "...at royna at leggja støði undir ein komandi lærdómsstovni í Føroyum". Í 1965 var hesin setningur rokkin, tá Fróðskaparsetrið varð sett á stovn. Og aftur her gingu teir undan – "mús" og landslæknin, sum teir vanliga vórðu nevndir. Teir sótu í Setursráðnum tey fyrstu árin til teir lögdu frá sær í 1977.

Setrið sigldi í nógv ár við lágum seglum, men so við og við er virksemt vaksið javnt og samt, og nú eru gransking og undirvísing á setrinum skipað í tríggar megindeildir: Føroyamálsdeild, Søgu- og samfelagsvísindadeild og Náttúruvísindadeild.

Tey fátæku í søguni

Tey fátæku eru tey tigandi í søguni. Tey dugdu vanligu ikki at skriva. Vit mæta teimum kortini, tá ið umstøður vóru óvanligar, t.d. í rættinum, tá ið tey høvdu framt brot á reglur, sum samfelagið skuldi stýrast eftir. Mangan var neyðin stór, serliga í 17. øld, við vørutroti og fellisárum.

Hans Jacob Debes
Fróðskaparsetur Føroya

Hvør skrivar søguna um hvønn?

Tey menniskju, sum nevnd ella viðgjörd verða í søguverkum, eru ikki altíð fólk, men umboða ein lítlan part: tey, ið sitið hava við ognum og harvið hava havt vald. Hin stóri parturin, sum ikki kom í tignarstørv og hvørki dugdi at lesa ella skriva, verður gloymdur og forfjónaður. Hjá søguskrivarum er ringt at finna hesi menniskju. Oftast eru tey at finna undir óvanligum ella óynsktum umstøðum, tí at tey ikki hava hildið reglur og karmar, sum onnur hava gjørt. Men longri vit fara aftur í tíðina, verri er at hoyra hesa fólksins rødd.

Skipanir

Um stættaviðurskifti í landnámstíðini er lítil vitanuttan hon, vit kunnu hugsa okkum til úr búsetingarsøguni og í samanberingum við samfelagsviðurskifti í øðrum norrønum búsetingum. Miðaldarskjalið *Seyðabrævið* frá 1298 ger týðiligan mun á teimum, sum eiga jarðarognir, og teimum, ið lítið ella einki eiga. Eftir hetta skuldi eingin seta búgv við minni enn trimum kúm; eingir aðrir máttu gerast "sjálf-føðslumenn", "uttan teir einir, sum ikki fáa sær atvinnu" hjá bóndum. At fólk eru rýmd úr tænastru og hava reikað um í landinum sum biddarar kann lesast av forboðnum fyri at føða tænastrufólk, "sum leypast burtur frá bóndum

forfallaleyst", í meira enn trýggjar nætur. Reikingin og biddingin hevur verið ein kleppur hjá teimum, sum nakað áttu. Helst hevur fólkatalið verið farið upp um tað, sum samfelagið tá bar.

Eftir *Gulatingslógini* og *Landslógini* skuldi ein fjórðingur av tíggjundini fara til tey fátæku.

At fátækt fólk er komið til Havnar, meðan lögtingið varð hildið, tykist greitt av røðu lögmanns, tá ið hann segði tinginum upp: "Nú forbjóði eg hvørjum monnum at taka tey inn í bygdir sum leypa seyðir, norðan eystan og vestan." Hesir "leypa seyðir" eru uttan iva fátækrafólk, bóndum til ampa.

Fyri umsorganina av teimum fátæku var *síðaskiftið* eitt afturstig. Tann nýggja kongskirkjan tók ikki við sær tað samfelagsliga forsorgararbeiðið frá pávakirkjunni. Við *Norsku lóg* frá 1688 datt fátækraparturin av tíggjundini burtur og fór til krúnuna.

Ring 17. øld

Øldin byrjaði illa. Veturin 1602-1603 var so ringur, at meginparturin av neytunum og seyðinum doyði. Kongur játtaði eftir umbøn frá føroyingum at lækka leiguna, til tess at "Vort land Færø ikke skulle slet blive øde og dets indbyggere og undersætter udi største armod geråde".

Frá fyrst í øldini løgust nógv fremmand skip, serliga ensk, á Føroyaleiðirnar og heilt inn í klettin. Hesi skip kundu væl vera fiskiskip og sjórænaraskip í senn; men ofta var tað so, at sjórænaraskipini komu at ræna fiskiskipini; uppi á landi var ikki so nógv at taka. Lögtingið

Um Laugting at setta Naar dett holdis skull
 Fridar og blessan varss
 Hra Jhesu Christ, Gm Saad
 gud i hellige þringar se meit
 allum þarvan. Amen.

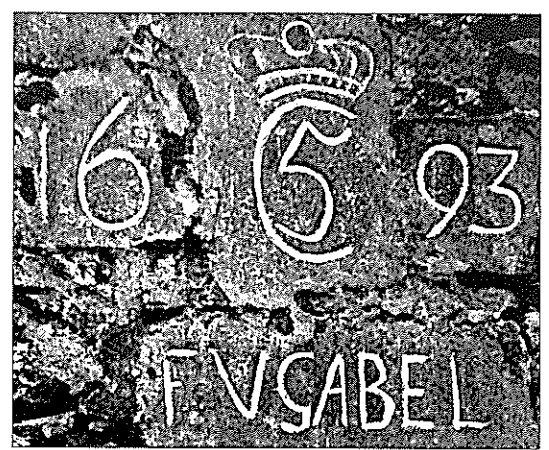
Þessar þur e dag æmndreigt laugting, undt allum þrim
 grikunum og tvurtungu, þom Lærdurigtuga laugting, þom
 at lauging at gaffna, þom undt þrotum og þom
 þurida og þullim laugtingar, ællum mon vinnlum,
 þom þur ror komum og komu Lærd, ymdu laugting
 þuridur, og þur þell þur komu þell þur þuridur
 Saa þom þuridur ror þom undt þuridur mon, at þuridur
 þuridur, vora vora vora vora vora vora, meit
 ordum vora vora, þuridur þuridur, þuridur þuridur
 þuridur vora vora, þuridur at lauging, þuridur þuridur
 þuridur þuridur, laud og laudur þuridur, or vora
 allhuga vora meit vora, o

Þu þuridur eck mig þell þur laugingur þuridur, at þuridur
 þuridur mon laug og vora, þuridur þuridur vora vora
 laugingur þuridur, þuridur þuridur þuridur, þuridur
 allum mon, undt vora or vora vora, at þuridur vora
 þuridur þuridur vora allum vora vora vora. Amen.

Laugting igen at opsiac efter det hollet er

Þessa sama lauging þom eck setta her, þuridur

Á grundini á Portugálinum í Tinganesi eru navnamerkini hjá Kristiani 5. kongi og Frederik von Gabel, sum hevði Føroyar í len eftir fadirin Christopher von Gabel.

Røðurnar, sum lögmaður helt, tá ið hann setti tingið og segði tinginum upp. Handritið er frá 1600, skrivað á miðaldarmáli, tó nakað bronglað, av tí at avskrivarin ikki var føroyingur. Tann fyrri røðan hevur yvirskriftina "Om laugting at setta Naar dett holdis skull". Hin seinna "Laugting igen at opsiac efter det hollet er". Í uppsagnar-røðuni verður sett fólkí forboð fyri at leggjast inn í bygdir á heim-leiðini av tingi.

skrivaði til kongs, Kristians 4., at tey fremmandu skipini "bortrøver den fattige næring og den Guds gave, som vi fattige folk ellers med vore små både kunne opfiske, hvilket vil blive dette fattige land til allersomstørste fordærvelse, om det så længe skal have sin fremgang. En hob af dem løber under det skin, at de vil fiske og tager og røver, hvad de kan overkomme". Eisini verður skrivað, at menn tordu ikki til útróðrar fyri teimum fremmandu, og at fólk av ótta sjaldu seg úti í haganum.

Um standin veturin 1626-1627 sigur ting-bókin, at fiskiskapurin hevur púra svikið, og at "mange mennesker er bort døde forgangen vinter af hungersnød". Árin 1627-1630 var við hvørt beinleiðis hungursneyð, eitt nú veturin 1629-1630, tá ið "mange fattige mennesker er bort døde"; veturin 1632-1633 var hin ringasti í manna minni. Undir hesum umstøðum er tað neyvan undanfærsla, at føroyingar siga seg ikki hava ráð at loysa aftur tey meira enn 30 fólkini, sum turkarnir høvdu rænt í Hvalba í 1629 og

høvdu tikið við sær til "Barbarið". Í 1644 var vørutrot og í 1648 aftur fellisár. Tað sæst ofta at hava verið so, at tá ið fiskiskapurin sveik, og ikki minst tá misvøkstur og kuldavetrar komu afturat, vóru vøurnar í handlinum uppi longu um jóltíðir. Tað fyrsta handilsskipið kom sjáldan fyrr enn í apríl ella mai, onkuntíð ikki fyrr enn í juni.

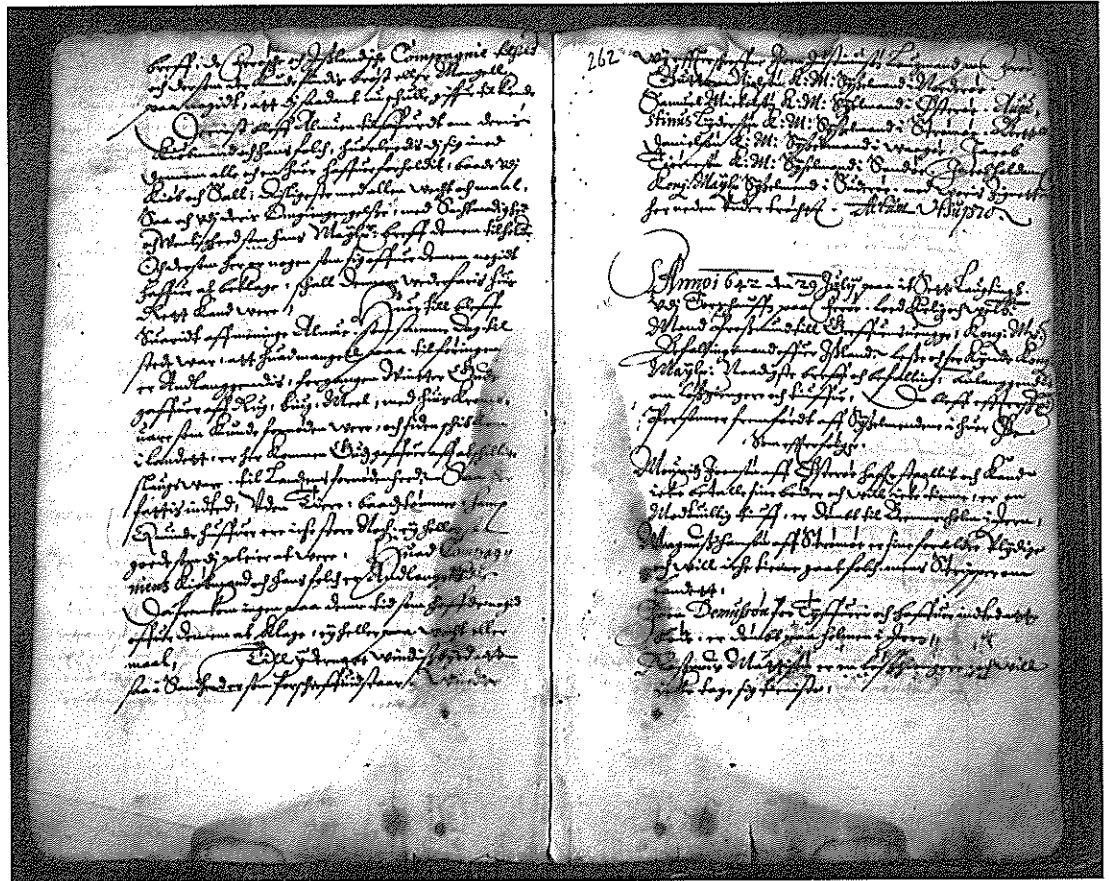
Gablatið

Í 1655 fekk næsti maður kongs, Christopher Gabel, Føroyar í len og í 1662 hartil einkarætt til føroyahandilin. Gablatiðin (1655-1709) hevur altíð verið tiltikin ring í Føroyum.

Longu í 1662 varð klagað um, at ov lítið av vøru kom til handilin; fólk ótu tara niðri í sjøruni, og vandi var fyri, at nógv fóru at doyggja av svongd. Veturin eftir var stór neyð. Klagað varð aftur í 1664 bæði um vørutrot og høgur prísir.

Tað tykist at hava verið vanligt heilt inn í

Úr tingbókini 1642, tá 14 føroyingar verða dømdir á Breimarholm fyri "tyveri, plynderi og anden modvillighed".

1800-árin, at fólk í neyðartíðum fóru at trunkast saman í Havn – helst í vónini um, at fyri sjálvum handilsdurunum fór eingin at doyggja í hungri. So var í 1666. Løgmaður, sorinskrivari og presturin í Suðurstreymoy sendu Gabel klagu; men skipið, sum var á leið við vøru, gekk burtur. Samstundis miseyðnaðist fiskiskapurin, og misvøkstur hótti, og skrivað verður, at "dødens frygt svævede mange for øjnene".

Andstøða og klaguferð

Undir hesum umstøðum tók seg upp í Føroyum ein andstøða móti landsins stýri. Men ringt var at koma fram við klagum. Meðan tað altíð hevði staðið í loyvisbrøvum til lensmenn og handilsmenn, at føroyingar altíð skuldu hava frítt at klaga, var henda regla ikki við í lensbrævinum hjá Gabel; nú skuldi sorinskrivarin skriva og undirskriva øll skjøl, sum fóru av landinum. Allir embætismenn vóru ténastumenn Gabels. Harvið komu eingi tíðindi fram fyri kong uttan tey, sum lensharrin og menn hansara vildu, at kongur skuldi frætta.

Fremstur í andstøðuni var sóknarpresturin í Suðurstreymoy, ið eisini var próstur og latínskúlarektari, Lucas Jacobsen Debes. Á ólavs-

vøkutinginum í 1672 var stór øsing, og harra Lucas kundi nevna ikki færri enn hundrað vitni um alt tað ólógliga, sum hendi í landinum. Nú tók lögtingið sær av málinum og tilnevndi harra Lucas og tveir sýslumenn at fara til Keypmannahavnar "upp á landsins besta".

Eldur í Tinganesi

Meðan sendinevndin var í Keypmannahavn, kom eldur í húsini úti í Tinganesi eitt harðveðurskvöld, hin 30. januar 1673. Øll tey niðastu húsini brunnu, og øll vøra í handlinum fór fyri skeytið. Eftir eldin var neyð í landinum. Skip kom ikki fram fyrr enn um jóansvøku, og farmurin munaði lítið. Samstundis sveik fiskiskapurin, og misvøkstur var í korninum. Veturin 1673-1674 var ógvuliga harður, og seyður í túsundatali doyði. Nógvar ring ár vóru seinast í 1600-árunum. Í 1682 var stór hungursneyð. Fátækrafólk leitaði sær fliður og tara í fjøruni og sýrur og slækjur í bø og haga.

Hetta vóru krigstíðir í Europa, og illa var siglandi hjá handilsskipum. Harafturat var útflutningurin av hosum ("pørum") vorðin alt ov stórir til marknaðin, og royndir at selja størri part av ullini av landinum sum rávøru komu illa við hjá nógvum – ikki minst teimum fátæku.

Í 1690 gav lensharrin boð um stóra lækking í hosuprísunum. Hetta árið var aftur stór hungursneyð og millum bændurnar stór vreiði um teir lækkaðu prísirnar. Løgmaður kallaði saman til stóran fund í Havn. Á fundinum varð avgjørt, at ein fýramannasendinevnd skuldi fara til Keypmannahavnar at klaga. At tað eydnaðist at minka um útflutingin av ull, var ið hvussu er til fýrimuns fyri tey fátæku, serliga teimum, sum biddaðu sær ull at binda pør burturúr. Hosubinding var ódýr framleiðsla: sjálvt tey armastu kundu útvega sær karðar, rokk og stokkar.

Einhandil sum forsorgarstovnur

Gabelsættin misti í 1709 lenið, sum tá fór undir krúnuna. Hetta tíðarskeið endaði eins illa og tað var byrjað. Um veturin 1708-1709 verður skrivað, at næstan allur seyður í landinum var deyður, og at suðuroyingar vóru so illa fyri, at teir fyri ikki at doyggja í hungri høvdu verið noyddir at taka ær, sum gingu við lambi.

Sviku bæði seyðahald og útróður í senn, mátti standurin gerast ringur. Hjá kongsbóndum var ringt at greiða leiguskyldurnar, og umstøðurnar hjá teimum ognarleysu, serliga teimum, ið livdu av tí, tey fingu frá øðrum, máttu vera ússaligar. Árin 1716-1720 vóru neyðarár, serliga árið 1717. Í 1720 doyðu fólk í hungri í Suðuroy, og nógv rýmdu í aðrar oyggjar. Sambært Svabo vóru árin 1742 og 1743 uppastur verri. Tá var hvørki grind ella fiskur og heldur ikki seyður, so fólk máttu eta fliður og tara, og hesin standur tykist at hava staðið við í 1744 og 1745. Aftur í 1756 var illa státt, og tey fyrstu av 1770-árunum vóru ring til seyð.

Í seinnu helvt av 1700-árunum doyðu bara heilt fáar grindir, í 15 ár eingin. Í 1677 mátti yvirvaldið í Havn útvega einum hálendskum flota við 22 skipum 100 oksar og 200 seyðir umframt annað. Í 1759 kom ein franskur floti við 6 stórum herskipum og einum landheri við fleiri hundrad monnum umborð. Tá mátti lögmaður útvega 100 neyt og 700 seyðir. Ræningarnar undir napoleonskríggjunum í 1808 eru onnur dømi um ágang frá fremmandum við ringum avleiðingum fyri fólk ið í Føroyum.

Fátækt og lógarbrot

Av teimum føroyingum, sum hittast í tingbókunum, stevndir fyri ymisk lógarbrot, kann meginparturin fara undir hin illa avmarkaða bólkin "tey fátæku". Av teimum avgerðum, lögtingið fekk til viðgerðar, vóru nógv tey flestu

ákærur móti fólk, sum komin vóru fyri barn samanuttan at vera gift. Á onkrum váttingi vóru øll málini av hesum slagi. Revsingin var vanlig bót og líkamsrevsing sum húðfleinging. Í færum, sum kundu koma undir blóðskemd, var revsingin háshøgging fyri mannin og drukning fyri kvinnuna. Tjóvar endaðu vanligi í gálganum.

Um miðja 17. öld gjørdist alt vanligari at døma menn til skansarbeiði ella at senda teir av landinum at arbeiða í jarni á Breimarhólmi – við øðrum orðum at flyta armóðina út av landinum. Ein dag í 1642 vóru 14 føroyingar dømdir á Breimarhólmi. Teir vóru dømdir fyri tað, sum í tingbókini eitur "tyveri, plynderi og anden modvillighed". Fyriskipanin frá 1642 um "løsgænger" kom í gildi eftir áheitan frá prósti og prestum til kanslara og kong um tiltøk móti tjóvum og landastrokum.

Fátækt og skansar

Fyrsta vit vita um verjutiltøk í Havn er yviri á Ryggi í 16. öld. Kanska var tað her, at Magnus Heinason, ið tá hevði tikið við handlinum, bygdi ein skansa eftir at fremmandir sjórænarar tá

Hosutrø til hosubinding, ið var gott íkast hjá mongum, ikki minst teimum fátæku. Tað kom tí illa við hjá teimum, tá prísurin á hosum lækkaði seinast í 17. öld, og roynt varð at flyta størri part av ullini óviðgjörda av landinum.

vóru farnir at gera alt meiri um seg. Men skjótt er, at vit hoyra um bygging á Stangarnesi, har Skansin enn stendur, tó nú í heilt øðrum líki. Í 1645 varð eitt virki bygt ovarlaga á Reyninum tvørtur um nesið. Seinni varð skansi, Lítli Skansi, bygdur uttast á Tinganesi.

Í nærum 200 ár gjørdist skansatænasta tann stóri kleppurin hjá havnarmonnum og avvarðandi teirra.

Í Havn vóru í 1584 bara tvey festi: Eystara og vestara Húsagarðsfesti; onnur jørð lá ikki til Havnina. Men um 1600 tykist fólkatalið at vera farið at vaksa. Orsakar eru helst arbeiði við handilshúsinu í Tinganesi og við skansarnar. Við hvørt tóku innfluttar sóttir aftur henda vøkstur. Hjá ognarleysum havnarmonnum mátti útróðurin vera álitid, tí langt var millum skipini. Men at halda teir til skansaarbeiði og skansatænastu varð gjørt við at taka aðrar móguleikar frá teimum.

Í 1645 fekk fútin lögtingið at seta havnarfólki forboð fyrri at fara úr Havnini at biðja ull við teirri grundgeving, at hetta fekk teir frá at rógva út. At fólk finga ull og sjálv virkaðu hana

til hosur heima hjá sær sjálvum varð ikki væl dámt av teimum, ið vildu hava meira arbeiðsmegi á gørdunum til hosuframløislu.

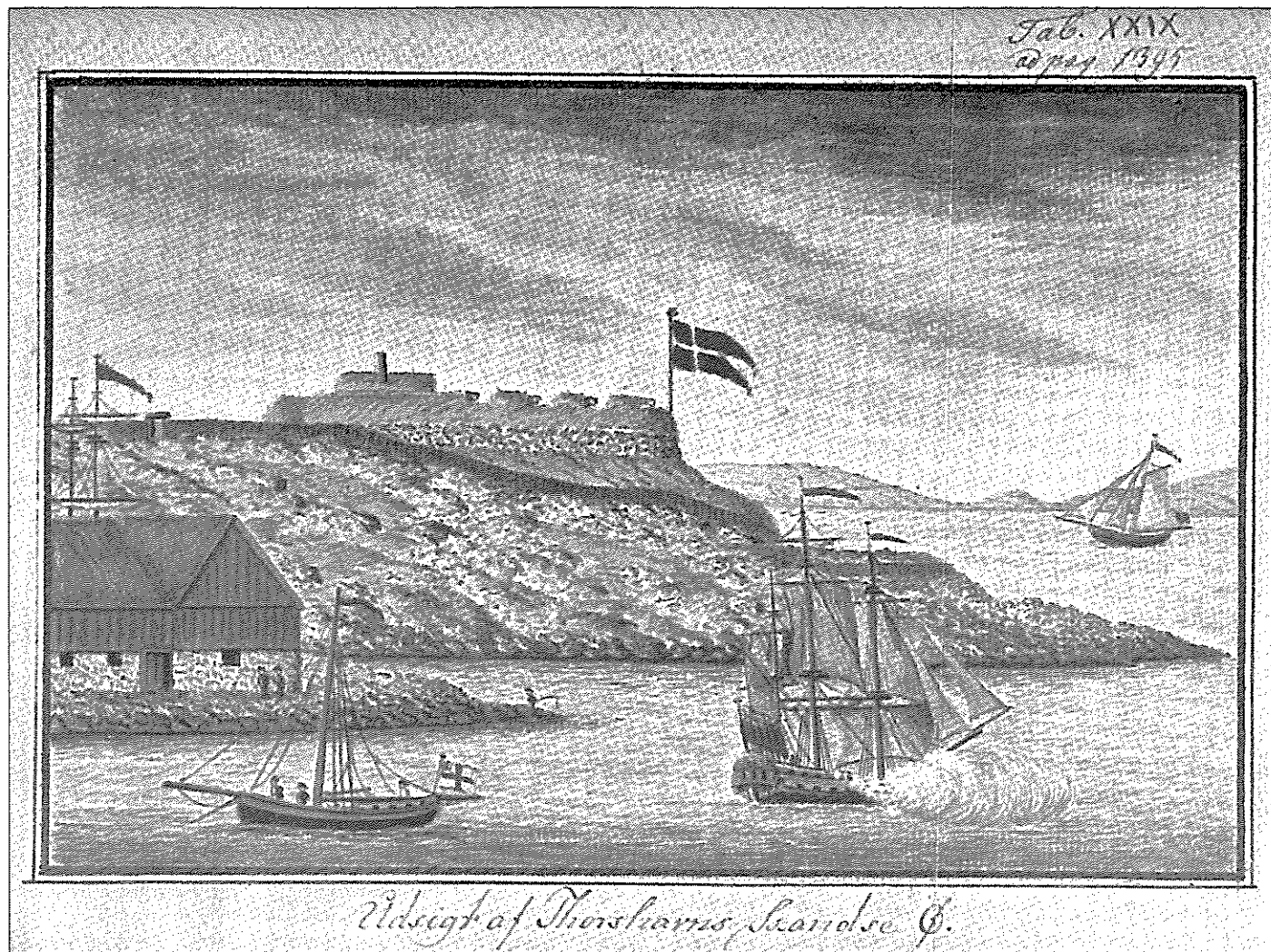
Í 1767 tóku embætismenn stig til at stovna ein "fátækkrakassa". Inntøkurnar vóru smáar og blandaðar (15 sløg tilsamans); hetta vóru gjöld, sum skuldu ella kundu latast við ávís høvi, t.d. garðafesting og frávik frá hjúnabandsreglum.

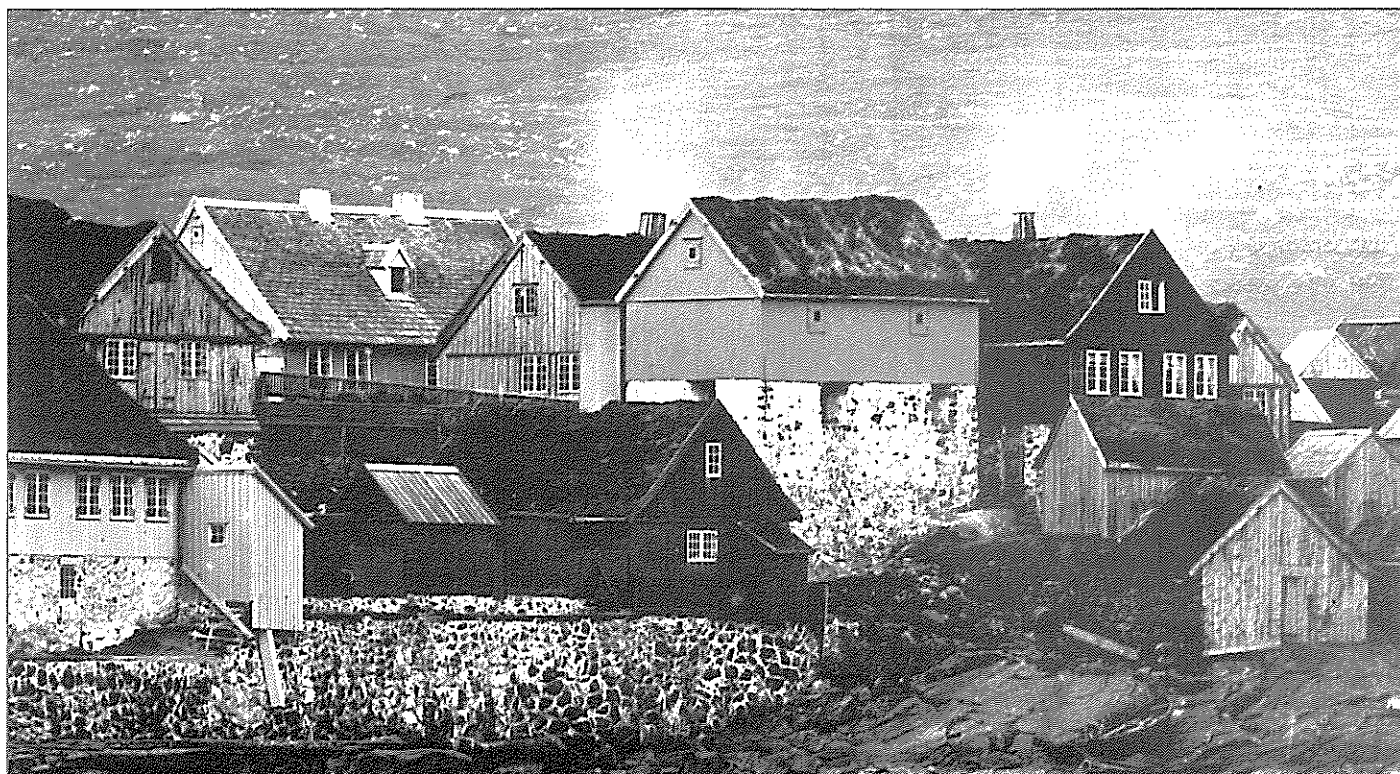
Tey óreinu á Argjum

Ein partur fyrri seg av teimum fátæku vóru tey spitølsku ella líktráa á Argjum. Einkil er at ivast í, at hin katólska kirkjan hevur havt onkra umsorgan fyrri teimum, ið finga hesa ógrøðandi sótt. Jens Chr. Svabo man hava tað eftir gomlum frásøgnum, tá ið hann skrivar, at frá gamlari, t.e. katólskari, tíð "finder man tæt ved gærderne, især på Norderøerne, levninger eller grunde af sygehytter, hvori de besmittede og spedalske har været henlagte". Aðrar upplýsingar eru ikki um sovorðna avbygging av teimum óreinu.

Spitalskahospitalið á Argjum er fyrstu ferð

Tíðliga í tíðini vóru verjutiltøk sett í verk á Stangarnesi. Skansin fekk sitt skap í 1780-árunum og við seinni útbyggingum.

FØROYA FORNMINNISSAVN

nevnt í 1547, tá ið kongur gevur lensmanni sínum boð um at lata tí 100 gyllin um árið; ein partur varð latin í seyði, men meginparturin úr handilskassanum. Løgtingið kundi døma menn at bøta til Hospitalið. Serliga í 1600-árunum var henda sjúka rættiliga vanlig. Sálarræktin lá undir prestinum í Suðurstreymoy, og tveir teirra hava givið lýsingar av sjúkueyðkennum.

Vanliga vóru millum 10 og 15 "argjalimir".

"Trælalógin"

Fólkatalið var vaksandi í seinnu helvt av 1700-árunum. Tey góðu útlitini fyri hosubinding góvu bóndunum áhuga fyri teimum ognarleysu sum arbeiðsmegi heldur enn sum kleppum. Innflutningurin av korni var vaksandi — ikki orsakað av eftirspurningi frá teimum fátæku, tí tey ótu vanliga ikki grón. Heldur kom tann økti eftirspurningurin av, at bøndurnir høvdu fingið betri ráð til slíkt marglæti.

Í 1773 sendi Føroya lögmaður Jacob Hveding, ið var norðmaður, skriv til Sælands (og Føroya) amtmann um at fáa skil á teirri skaðiligu reiking og ullarbinding, sum fór fram í Føroyum, og sum millum nógv annað óheppið hevði við sær, at bøndurnir fingi ikki arbeiðsfólk.

Árið eftir sendu so lögmaður, fúti og sorinskriveri amtmanni uppskot um, "hvordan Færø kunne blive forsynet med det nødvendige tjenestefolk". Fyrsta orsøkin til neyðina sigst vera, at alt ov nógv tænaustufólk giftast tíðliga

og fáa børn og tí ikki eru nýtandi sum tænaustufólk. Tey byggja sær eina smáttu, har tey virka hosur úr ull, sum tey hava biðið sær. Hesi fólk eru eftir meting myndugleikanna "uden redning tabte for bondestanden... Imidlertid kan denne almue blive, hvad den burde være, landets styrke, gode husefabrikanter og fiskere... gode, hårdføre og mange tjenestefolk, som hertil udkræves...".

Sýslumenn og prestar vórðu spurdir um teirra stöðu. Allir uttan ein vóru samdir um, at tiltøk máttu setast í verk móti teimum fátæku og at binda tey til tænaustu. Prósturin Kristin Djurhuus sigur, at verða ætlanir sum bundin tænausta og forboð fyri gifting settar í verk, "ville der blive en stor jammer og slavestand for mange, ja! indtil for barnet i vuggen", og hetta hevði verið "uforsvarligt for Gud og Kongen. Derfra bevare os Gud".

Fyriskipanin, sum vanliga hevur verið nevnd "Trælalógin", varð sett í gildi í 1777. Tó gjørdist tað skylda at taka tænaustu á gørdunum, um bøndur vildu hava arbeiðsfólk. Noktaðu tey, komu tey undir revsing; bóndin kundi sjálvur revsa ólýðin arbeiðsfólk, annaðhvørt í gapistokki ella upp á vatn og breyð í einum úthúsi; tey kundu eisini verða send í Skansan. Tey høvdu við hesi fyriskipan mist tað persónliga frælsi, tey hóast alt høvdu havt.

Hvør sýslumaður skuldi hava eina gerðabók, sum hvørt ár á Ólavsvøkutingi skuldi lesast upp. Har fingi bøndur at vita, hvat arbeiðsfólk, ið var tøkt. Prestarnir skuldu ongan gifta, uttan

Tinganes í 1870-árunum. Húsini í miðjuni við hvítari grund er Portugálið, ið var vaktarhús og fangatippi.

FØROYA FORNMINISSAVN

Fátækraheim í Føroyum frá aldamótinum.

vissa var fyri, at tey kundu klára seg sjálv. Øll onnur høvdu skyldu til at tæna á gørdum í minst fyra ár, áðrenn tey sluppu at giftast. Eftir lokna tænastrá skuldu øll tænastráfólk fáa skrivligt "skotsmál" frá húsbónda ella sýslumanni.

Í Havn skuldu fátækar "ónyttur sendast út á bygd, og til tess at forða ullarbiddingini, var revsing fyri at seta biddarar um sund. Tey, sum eingin skoytti um, kundu tó fáa "tryglarabræv" frá sóknarpresti ella sýslumanni. Ivasamt man vera, um henda skipan nakrantíð fekst at virka sum ætlað. Hon hevði sum fyrirtreyt eina so útbygda og fasta fyrisitingarskipan, sum samfelagið ikki hevði.

Standurin var serliga ringur um ár 1800. Misnøgd var í fólkinum, og nógv fátækrafólk tyrptist saman í Havn. Hóast øll tiltøk var fólkatálið farið at vaksa nógv, og skipanin harvið verri at umsita. Ein konglig áminning í 1827 til prestarnar um at halda hjúnabandsreglur er í sjálvari sær eitt prógv um hetta. Hartil var

tíðarandin um miðja øldina farin frá skipanini, og bæði prestar og aðrir embætismenn vildu hava hana avtikna. Fólk fingur kortini børn, um tey ikki sluppu at giftast. Treytirnar fyri hjúnalagi fóru úr gildi í 1846 og aðrir partar av "Trælalógini" í 1856 og 1860.

Fátækrahugtakið flutti tó við yvir í fólka-stýristíðina við grundlóg, Ríkisdegi og Løgtingi. Til tess at útinna fólkaræðilig rættindi vórðu settar ávísar treytir til ogn og inntøku. Tær treytirnar um egið húshald fóru ikki úr gildi fyrr enn í 1906; kvinnur fingur ikki valrætt fyrr enn í 1915, og treytirnar um ávíst mark fyri ogn, brúksrætti ella skatti fór úr gildi í 1916. Lívseigast var reglan um, at tann, ið hevði fingið fátækrahjálp, sum ikki var afturgoldin, ikki hevði valrætt og ikki var valbærur. Henda regla var tikin við í fyrstu lóg, sum Føroya Løgting gjørdi eftir heimastýrisskipanina í 1948. Hugtakið var tá langt síðan horvið úr allari sosiallógávu.

Hvat arbeiði høvdu tygum valt, stóð tað tygum frítt at velja?

Í kanninginum *Hvat halda feroyingar?* varð spurt, hvat arbeiði, fólk høvdu hugsað sær nú ella fyrr, um tað stóð teimum frítt at velja. Tann spurdi kundi velja eitt ella fleiri av 56 ymiskum arbeiðum.

Talmyndirnar vísa tey arbeiði, sum flest valdu. Skilt er millum tey trí økini, har kanninginin fór fram og um tann spurdi er mannfólk ella konufólk. Fyri hvørt kynið eru tey arbeiði tikin við, har prosenttøluni samanlögð í teimum trimum økjum eru í minsta lagi 30.

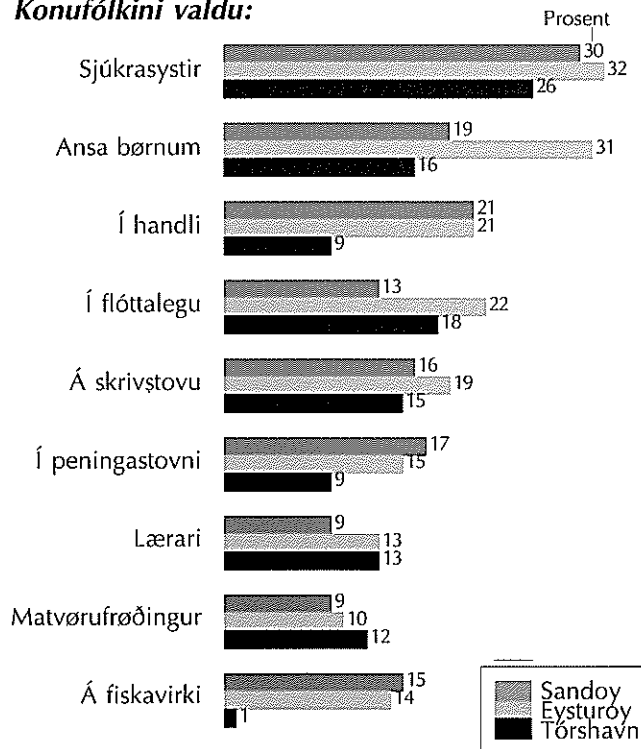
Kynsmunurin er púra greiður, einki slag av arbeiði er felags millum teir bólkar av arbeiðum, sum ávikavist flest konufólk og flest mannfólk ynskja sær. Sum heild velja konufólkini arbeiði, sum hava við umsorgan og tænastru at gera, og mannfólkini velja arbeiði, sum eru knýtt at fiski- og sjóvinnuni.

Fyri nøkur arbeiði tykist munur vera á økjum, t.d. í Sandoynni/Eysturoynni ynskja 14-15% av konufólkunum arbeiði á fiskavirki, men einans 1% av konufólkunum í Havnini ynskja sær tilíkt arbeiði.

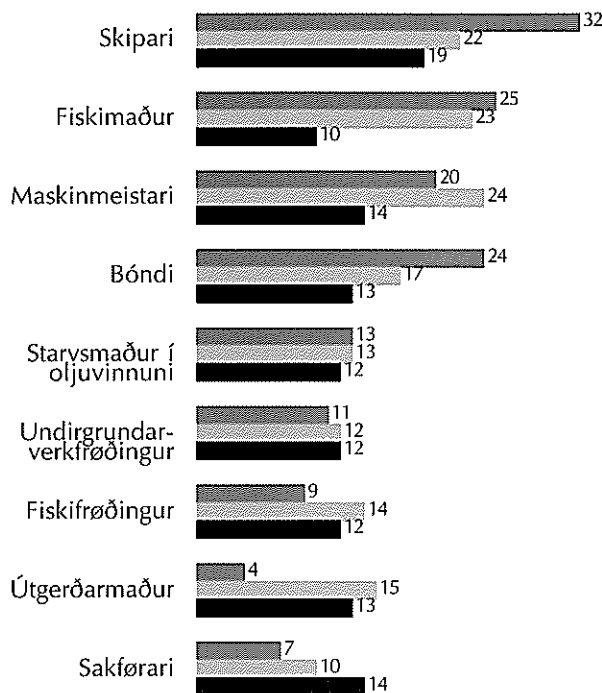
Prosentini í talvuni vísa býtið í teimum seks hópunum: konufólk/mannfólk í Sandoynni/Eysturoynni/Tórshavn. Møguleiki var hjá sama fólk at velja fleiri arbeiði, so nøkur eru, sum ganga aftur í teimum ymsu prosentum: tí fara prosentini upp um 100 í hvørjum hópi.

Tey 929 fólkini, sum svaraðu spurnablaðnum, búgva í Sandoynni, 211 fólk (94 konufólk 117 mannfólk) Eysturoynni, 329 fólk (170 konufólk 158 mannfólk) Tórshavn, 390 fólk (179 konufólk 211 mannfólk) Menningarstovan o.o. hava skipað fyri kanninginini, ið fór fram í mai í ár.

Konufólkini valdu:

Mannfólkini valdu:

778 túsund grindahvalir í Norðuratlantshavi

Nýggj meting av grindastovnum í Norðuratlantshavi vísir, at har eru um 778.000 grindahvalir. Teljingar eru gjørdar á sumri í 1987 og 1989, og tilsamans fimm íslensk, eitt spanskt og tvey føroysk skip (Hvítklettur og Ólavur Halgi) hava tikið lut. Hesi skip hava siglt ásettar farleiðir, meðan fólk umborð hava hugt eftir grind. So hvørt grindahvalur hevur verið at sæð, er eitt mett tal av hvalum skrásett, umframt tíðarfesting og hvar skipið er stadd.

Talið 778.000 er niðurstoðan á hagfrøðiliga útrokningunum gjørdar út frá hesum eygberingum frá skipi. Ein tilíkt meting vil altíð vera rættiliga óviss. Hetta tal er tað mest sannlíka verður sagt, men møguliga er grindastovnurin væl minni, kanska niður í lítla helvt, ella møguliga er hann 2-3 ferðir størri. Granskarar frá Edinburgh Univerity hava staðið fyri talviðgerðini.

Henda stovnsmeting av grindahvalinum í Norðuratlantshavi er umrødd í einum nýútkomnum tíðindaritri, nevnt GRINDABOD, sum Føroya Náttúrugripasavn og Føroya Landsstýri geva út. Ritið er skrivað á enskum máli og viðger ymisk viðurskipti um grindahval og grindadráp. Í fyrsta nummarinum (Jan. 1993) finna vit eisini hagtøl um tær 14 grindirnar, sum lögdu beinini í Føroyum í 1992, tá tilsamans 1572 hvalir vórðu merktir. 16. juli í fjør var fyrsta ferðin fyra grindir hava verið sama dag.

GRINDABOD

Frá ÓDN til DÝRD

– eitt sindur um barometrið

Áðrenn reglulig veðurtíðindi komu í útvarpinum mundi barometrið — saman við tí at hyggja upp á luftina — vera álitid, tá ið teir gomlu skuldu meta um, hvussu veðrið fór at vera. Í Føroyum hava barometur verið algongd í góð hundrað ár, men 350 ár eru liðin, síðani barometrið varð uppfundið.

Petur Zachariassen
Fróðskaparsetur Føroya

Uppruni

Fyri hálvarisfjórðu öld síðani tjakaðust teir lærdu í Florens í Italia m.a. um, hvørt tað ber til at gera tómi (t.e. lufttømt rúm) í náttúruni og undraðust eisini á, at pumpurnar ikki maktaðu at lyfta vatn meiri enn einar 10 metrar upp.

Ein teirra, sum kannaði hesar spurningar, var alisfrøðingurin

Evangelista Toricelli (1608-47). Sum kanningartól nýtti hann eina langa glaspípu við vatni og varnaðist, at skiftandi veður ávirkaði mátingarnar. Fyri at gera kanningarnar innandura skifti hann vatn út við kyksilvur, ein lög 13.6 ferðir so tungur sum vatn, og hjálptist hann tá við styttri pípum.

Einaferð í 1643 (ella 1644) koyrði Toricelli kyksilvur í eina ein metur langa glaspípu, ið var tipt í øðrum endanum, vendi henni við og stakk tann opna endan, sum hann helt fyri, niður í eina skál við kyksilvuri. Í tí tipta endanum fall kyksilvurið nakað, men stægaði umleið 76 cm omanfyri kyksilvurið í skáluni. Nú var tað eydnast at gera tómi, tí í gjørda rúminum í tipta pípuendanum kundi eingin luft vera. Henda kanning — vanligu nevnd *Toricelli's roynd* — er hin fyrsta við einum kyksilvurbarometri.

Eftir fáum árum var Toricelli's roynd viðakend og endurtikin ymsastaðni í Evropa, eitt nú í Frakklandi, har teir ansaðu eftir, at hæddin á kyksilvursúluni var væl hægri við sjóvarmálan enn uppi í sjøllunum. Fyri hvørjar 100 metrar upp eftir lækkaði kyksilvursúlan ein góðan sentimetr, Barometrið kundi so stutt eisini brúkast sum hæddarmátari.

Ymisk kyksilvurbarometur

Á teimum elstu barometrunum varð hæddin á kyksilvurinum lisen beinleiðis. Broyttist trýstið t.d. 10 hPa, broyttist hæddin 7-8 mm, so trupult var at lesa

smáar broytingar á kyksilvurbarometrunum (á nútímans barometrum svara 10 hPa til o.u. 30-40 mm á lesistiganum). Á teimum sonevndu *diagonalbarometrunum* var hall á tí pettinum á glaspípuni, har lisið verður, so kyksilvurið ferðaðist longri strekki. Vegna gníggung og ójavnar í glasinum var kortini lítil bati í hesum.

Tað lætti tí nógv um, tá ið tað sonevnda *hjólbarmetrið* kom. Í tí er ein sambinding millum kyksilvurið og ein lesipinn, sum sveipar 4-5 ferðir tað, ið kyksilvurhæddin broyttist.

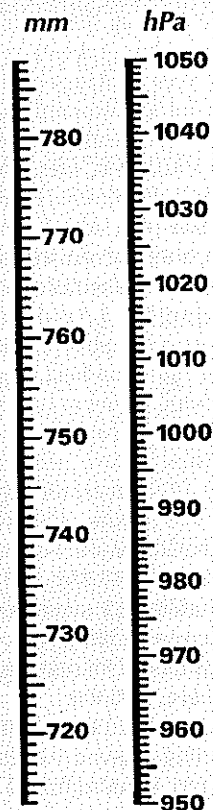
Fyrsta ferðin vit hoyra um hjólbarmetrið er í 1664, tá *Robert Hooke* sýndi tað fram í vísindastovninum Royal College í Bretlandi, og hetta barometurslagið hevur í at kalla óbroyttum liki verið nýtt upp til okkara dagar.

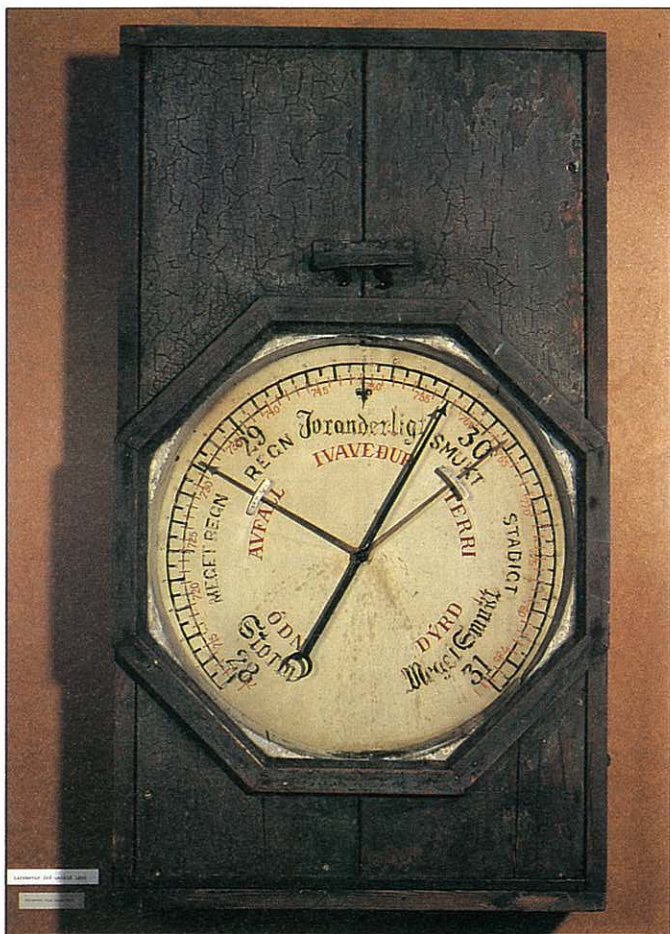
Á kanningarferðum vórðu nýtt serlig ferðabarmet, sum toldu flutning. Í teimum varð skálin til kyksilvurið vanligu skift út við í eini lítlari roðhít, sum kundi kroystast. Áðrenn ferðina varð barometrið pakkað niður og kyksilvurið "læst inni" við eini skríu ella spennu, og tá mátingar skuldu gerast, var

Mátingareindir

Mátingareindin var áður hæddin á eini kyksilvursúlu — í *mm*, *cm* ella *tummum* — ið hevur somu tyngd, sum loftsúlan við somu tværvídd. Kendi norski veðurfrøðingurin V. Bjerknæs (1862-1951) skeyt upp at brúka eindina *bar* og *millibar* skrivað *mb* (=1/1000 bar). 1013.25 mb svara til 760 mm (kyksilvur), so mm-talið skal faldast við fyra triðingum til tess at fáa hPa-talið. Í 1972 varð skotið upp at nýta eindina *Pascal*, skrivað *Pa*, sum síðani gjørdist partur í altjóða SI-mátingarskipanini. Sambandið millum hesar eindir er, at 1000 mb = 100.000 Pa ella 1000 *hekto-Pascal*, skrivað *hPa*. Pascal-heitið stavar frá tí víðagítta franska alvísindamanninum Blaise Pascal (1623-62), sum m.a. setti fram ta tilhugsan, at barometurtrýstið átti at minka við hæddini. Telduforritamálið Pascal hevur fingið heitið eftir sama manni.

Hjólbarometur frá umleið 1883, sum í síni tíð var upphongt á skjöldrunum á húsunum hjá Klett á Bryggjubakka í Havn. Tveir pinnar eru at stilla við, á øðrum stendur 9 F.M.Í DAG og á hinum 9 F.P.GJÁR Barometrið er 110 cm í hædd og bjálvað í ein trækassa. Tað er at síggja í Bátahöllini á Debesartøð.

glaspípuni við kyksilvuri í. Dósir er nær um lufttóm, so hon krympast, tá ið trýstið er høgt, og viðkast, er trýstið lágt. Ein metallfjøður er fest í dósina til at mótvirka trekleikanum í tilfarinum, ið dósir er gjørd úr, og ein armur festur í fjøðrina hevur samband við lesipinnin.

Aneroidbarometur gjørdust skjótt vanlig ogn, tey vóru bílig til tað, og ólíka fittligari enn kyksilvurbarometrini. Kortini vóru tey fyrstu av hesum slag ikki so neyv sum tey gomlu kyksilvurbarometrini, bráðlig broyting í lufttrýstinum, eitt nú á fjalla- og ballónferðum sóust ikki straks á aneroidbarometrinum vegna trekleikan. Hetta er nakað, ið vit framvegis merkja, tá ið pikkað verður á stovubarometrið, fyri at hjálpa pinninum á sítt rætta pláss.

Barometur í Føroyum

Óvist er nær fyrsta barometrið kemur til Føroya, men longu í *Indberetninger fra en reise i Færø 1781 og 1782* hevur J.C. Svabo dagligar veðurmátningar, har barometurstandur er uppií. Í 1790-árunum hevur J. Landt allarhelst eisini havt eitt barometur, tí hann skrivur í bók síni *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne* m.a.: "Barometrets Standpunkt er almindelig paa foranderligt".

Barometurtrýst og hædd

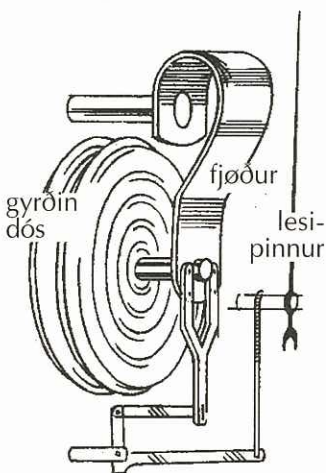
Hædd Barometur- (km)	trýst (hPa)	Fall fyrir 100 m (hPa)
20	55	0.8
15	120	1.8
10	264	3.6
8	356	4.7
6	472	6.0
4	616	7.6
3	705	8.5
2	795	9.6
1	899	10.9
sjóvarmáli	1013	12.3

Tølini eru funnin undir givnum standarafortreytum: temperaturur við sjóvarmálan 15° C minkandi til —56.5° C í 11 km hædd, óbroyttur omanfyri; luftin púra turr og tyngdaracceleratióin sum í París.

Aneroidbarometur

Hetta at kunna máta damptrýst fekk fraklendingin Lucien Vidie í fyrri helvt av nítjandu øld at koma við eini uppfinning, sum hann nevndi *aneroid-tól* (aneroid merkir veruliga "við ongum lógi"). Í 1844 fekk Vidie einkarétt til hetta tól, og tað gjørdist skjótt greitt, at uppfinningin eins væl kundi nýtast sum barometur.

Tann luturin í einum aneroidbarometri, ið føkir broytingar í lufttrýstinum, er ein lítill gyrdin dós (5-8 cm í tvørmáti), so nú slappst undan tí longu

barometrið pakkað upp aftur.

Undan aldarskiftinum vóru summi hjólbarometur rættiligir prýðislutur til at hanga í bróstinum í finustovu. Lesiskivan var feld inn í útskornan møbilvið, og omanfyri skivuna sást tú aloftast eitt termometur, sum samstundis krógvadi glaspípuna við kyksilvuri.

Hvussu høgt er Skælingsfjall?

Tað mundi neyvnan nakar vita, áðrenn eitt bretskt rannsóknarlið við John Thomas Stanley á odda vitjaði í Føroyum á sumri 1789. Saman við nøkrum føroyingum fór ein teirra upp á Skælingsfjall, og høvdu teir við sær eitt ferðakyksilvurbarometur. Uppi á fjallinum lósu teir barometurstøðuna til 27 7/10 tummar (= 704 mm) og niðri við sjóvarmálan til 30 3/100 tummar (= 770 mm). Henda lækking á kyksilvursúluni svarar til o.u. 760 m. Á nýggjum Føroyakortum er Skælingsfjall sett at vera 763 m høgt.

metur, tí hann skrivur í bók síni *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne* m.a.: "Barometrets Standpunkt er almindelig paa foranderligt".

Í tíðarskeiðinum 1783-1901 gjørdur vaktirnir á Skansanum í Havn dagligar skrásetingar av veðrinum. Meginparturin av hesum er til skjals í teimum sonevndu *Skansaprotokollunum* (sum eru í varðveitslu á Føroya Landsskjalasavni). Tey fyrstu árin er einki barometurtrýst skrásett, men í 1796 kemur barometur á Skansan.

Seinast í nítjandu øld tykist barometrið at verða vordrið vanligi her á landi. Nevnast kann, at tað fyrsta barometrið

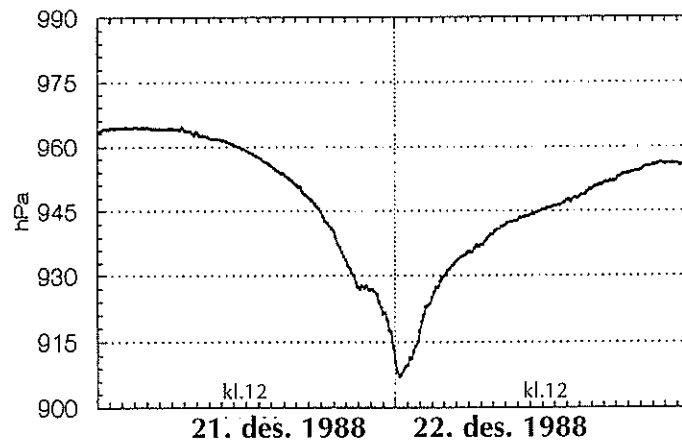
til Svínøyar kom í 1870 og til Kunøyar í 1876. Hildið verður, at fyrsta barometrið kom til Hattarvíkar í 1860-árunum og til Sandvíkar í 1880-árunum. Hetta vóru kyksilvurbarometur, men seinni hoyrist eisini um aneroidbarometur í Føroyum, t.d. í Klaksvík er sagt frá, at í 1883 var ein lon við tveimum húskjum, har "eitt langt barometur" var í øðrum endanum og "eitt runt barometur" í hinum endanum.

Í Føringatíðindum, august 1890, er henda søgan undir yvirskriftini *Veðurlagið er verri nú enn fyrr*: "... Ein gamalur maður í Havn heldur seg hava funnið grundina fyri, at veðurlagið nú er minni álitandi enn fyrr. Hann sigur: Fyrr var tað ikki meir enn hendingur at siggja eitt barometur. Nú er barometur í hvørjari smáttu, og tey leika og leika upp og niður og loypa øði í alt veðurlagið, skamm sett!"

Lágur barometur-standur

Sum allir føroyingar víta, boðar serliga lágur barometurstandur vanligu frá illveðri — ella ÓDN, sum stendur vinstrumegin á lesiskivuni á summum barometrum við føroyskum teksti.

Veðurmátningar í Tórshavn fyrst í november 1911. Veðrið varð skrásett triggjar ferðir hvønn dag: kl. 8, 14 og 21. Eins og á einum barometri á Vidareidi stóð barometrið í Havn 4. nov. (kl.8) stak lágt, 708.8 mm, men eingin vindur til tað; vindnegin var 5 (8-10 m/s).

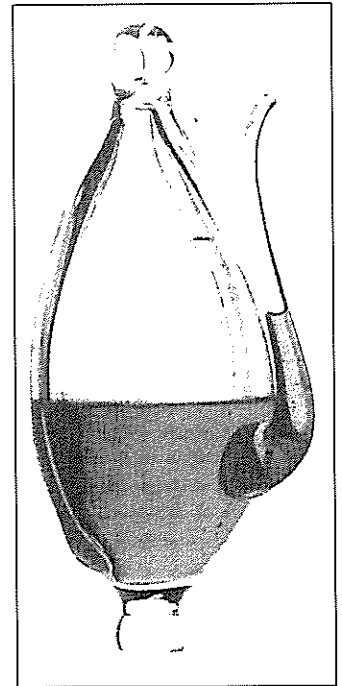
Barometurtrýstið á Húsareyni í jólaódnini 1988. Á middegi 21. desember var trýstið 960 hPa og fall síðani bráðliga niður á 907 hPa á midnátt sama kvöld (kl. 0.15). Um kvöldið 22. desember var trýstið komið uppum aftur 955 hPa.

Og tá barometrið stendur høgt, er vanligu góðveður — ella DÝRD, sum stendur høgrumegin á lesiskivuni.

Lágur barometurstandur í sjálvum sær nýtist ikki at geva illveður, men fer barometrið bráðliga í botn — t.d. meiri enn 10 hPa í 4 tímar — er rættiligur vandi fyri ódnarveðri. Í jólaódnini 1988 fall barometurtrýstið á Húsareyni úr 960 hPa á middegi 21. des. til 907 hPa á midnátt sama kvöld (kl. 0.15). Her skal havast í huga, at trýstmátarin á Húsareyni er í 360 m hædd, so 907 hPa svarar til umleið 950 hPa við sjóvarmálan.

Á einum gomlum barometri á Vidareidi stendur á baksíðuni: "Den 4. november 1911, Barometeret 71", sum er 710 mm (= 947 hPa). Hóast tann óvanliga lága barometurstandin verður sagt, at tey gomlu sótu og væntaðu tað ringasta henda dagin, men har kom eingin vindur. Í veðurmátningunum, sum Meteorologisk Institut hevur gjørt í Havn síðan 1873 siggja vit, at 4. nov. 1911 kl. 8 stóð barometrið á 708.8 mm (=945 hPa), hann var vestan í

Tað, ið vanligu nevnt veður-glas, hevur skap sum ein kanna við klæmum túti, ið hevur eitt lítið op í erva. Oman fyri login, sum vanligu er lítað vatn, er innilokað luft. Tá lufttrýstið hækkar, verður trýstið á login í tútinum størri og yvirflatan í tútinum lækkar; øvut hækkar yvirflatan í tútinum, tá lufttrýstið lækkar. Veðurglassið kom fram um somu tíð sum kyksilvurbarometrið, og nevnt eisini vatnbarometur og Liégebarometur eftir býnum í Belgia, har nógvir glassmiðir vóru. At lesa barometurstandin neyvt við einum veðurglassi ber illa til, m.a. tí at mótrýstið, sum tann innilokaða luftin ger, er nógv bundin av hitanum og tí logi, sum verður brúktur. Men relativar og knappigar broytingar kunnu siggjast.

ættini henda dagin og mesta vindmegin 5, svarandi til 8-10 m/s.

Hetta sama barometrið fór upp aftur longur niður 10. januar í ár, tá ið tað visti 707 mm (=943 hPa), og tá var ódnarveður. Um somu tíð varð sagt í veðurtíðindunum, at í ein

vestan úr Føroyum og sunnan fyri Ísland lá tað djúpasta lágtrýstið, menn víta um í Norðurlandshavi, mett til 915 hPa. Undan hesum varð hildið, at tað djúpasta lágtrýstið, 920 hPa, í okkara öld lá vestan fyri Ísland miðjan desember 1986.

THORSHAVN. 1911.

NOVEMBER.

Bar. ræd. à lat. 45°

Dag	Barometer			Thermometer Celsius				Damptryk			Fugtighedsgrad			Vindens Retn. og Styrke			Skydakke			Ned. bór	Anmærkninger.				
	8.	2.	9.	8.	2.	9.	Max.	Min.	8.	2.	9.	8.	2.	9.	8.	2.	9.	8.	2.			9.			
1	758.5	748.3	741.4	1.3	5.7	6.3	7.5	0.9	3.1	5.0	5.7	60	73	79	0	SE	3	SW	2	10	10	10	3.9	0.7	
2	31.4	31.7	31.9	6.1	6.8	5.3	7.1	6.9	5.6	5.4	5.8	79	73	87	S	2	WNW	3	W	3	10	9	10	8.5	0.1
3	33.5	21.5	17.2	6.5	7.5	5.2	8.4	4.0	6.6	2.2	4.5	91	93	68	S	2	SSE	4	SW	4	10	10	10	10.5	0.1
4	08.8	22.5	26.4	5.9	6.1	5.1	13.0	4.0	6.0	4.5	5.7	87	65	88	WNW	5	WNW	3	WNW	1	10	8	10	13.3	0.1
5	15.7	22.1	28.3	5.9	4.2	3.6	2.6	2.0	5.1	4.5	4.3	74	73	73	NE	2	NNW	2	NW	2	8	9	10	5.9	0.1
6	33.6	36.6	40.0	3.3	3.4	2.4	8.0	2.5	4.2	4.4	4.2	73	75	77	WNW	2	NW	2	NW	1	9	6	9	1.8	0.1
7	42.9	43.4	41.6	0.2	2.1	2.7	5.5	-0.4	4.0	4.2	4.1	87	78	74	0	0	S.	1	8	2	8	2	8	1.0	0.1

Ærgi í Føroyum

Fornfrøðiligur útgrevstur við Argisbrekku á Eiði vísir, at landnámsmenn finga sær ærgi, tað sum norðmenn í dag rópa "sæter". Hvat er ærgisvinna, og hví helt hon uppát í Føroyum?

Jóan Pauli Joensen
Fróðskaparsetur Føroya

Í árunum 1985-87 fór fram fornfrøðiligur útgrevstur í Argisbrekku við Eiðisvatn, tí stór øki skuldu leggjast undir vatn í sambandi við vatnorkuútbýggingina hjá SEV. Fornminnis-savnið stóð fyri útgrevstrunum, og danski fornfrøðingurin Ditlev L. D. Mahler varð settur at odda fyri hesum grevstri.

Úrslitini av hesi fornfrøðiligu kanning hevir Ditlev Mahler skrivað saman í eina ritgerð, ið ber heitið "Argisbrekka – En vikingetidssæter på Færøerne".

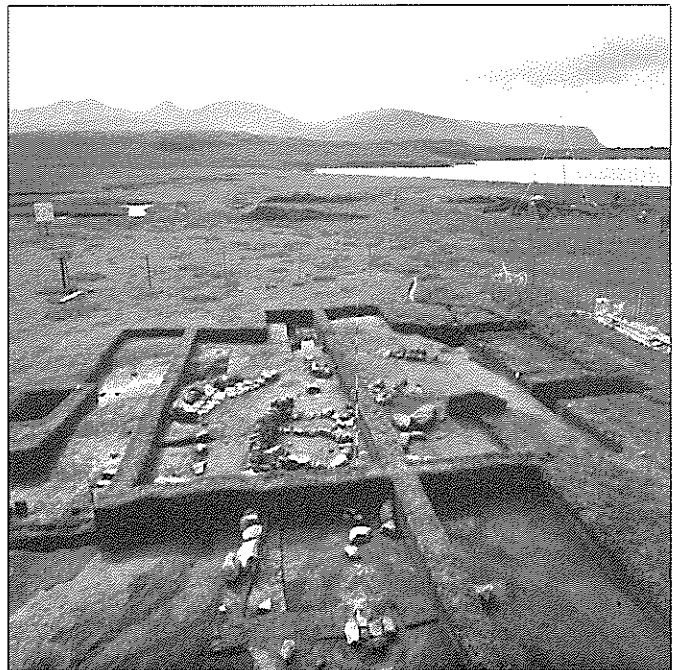
Tað mesta av ritgerðini er ein lýsing og framløga av tí kunnleika, sum grivin varð fram á Argisbrekku. Eitt tað mest áhugaverda er, at Ditlev Mahler í samanburði sínum við víðurskiftini aðrastaðini, har víkingar eisini komu, kemur til tað úrslit, at eitt annað vinnumynstur hevir verið í Føroyum í víkingatíð enn tað, ið vit hava hildið higartil.

Landnámsmenn hava havt við sær tað vinnumynstur, sum teir kendu heimanífrá. Teir hava havt neyt, seyð og geitir. Kringbygdina hava teir havt bø til gras og korn. Hagan hevir helst eingin átt, men hann varð troyttur á tann hátt, at teir á ávísum støðum hava fingið sær ærgi – tað sum norðmenn í dag rópa sæter – hagar fenaðurin varð fluttur um summarið. Teir valdu sær hóskandi høglig støð við onkra á, so tað lættliga bar til at fáa vatn til fólk og fæ. Fleiri slík ærgi hava verið kring allar Føroyar, men einki er so væl kannað sum Argisbrekka. Henda setursvinna nýtist ikki at

vera av sama slag, sum tann setursvinna, sum vit kenna seinni í Noregi.

Spurningurin er so hví og nær henda forna ærgisvinna helt uppát. Sjáldan er tað bert tann eina orsök, ið ger, at broytingar í eini mentan fara fram. Veðurlagsbroytingar kunnu hava gjørt sítt. Eitt annað er, at tað var avmarkað hvussu nógv hóskandi ærgislendi vóru, og pláss var ikki fyri øllum. Samfelagið broyttist eisini, tá ið katólska kirkjan fekk fótin fastan og peningur kravdist til kirkjur og annað.

Veraldarligi myndugleikin kravdi so við og við eisini síni avgjöld og sínar skattir, so neyðugt var at framleiða meira

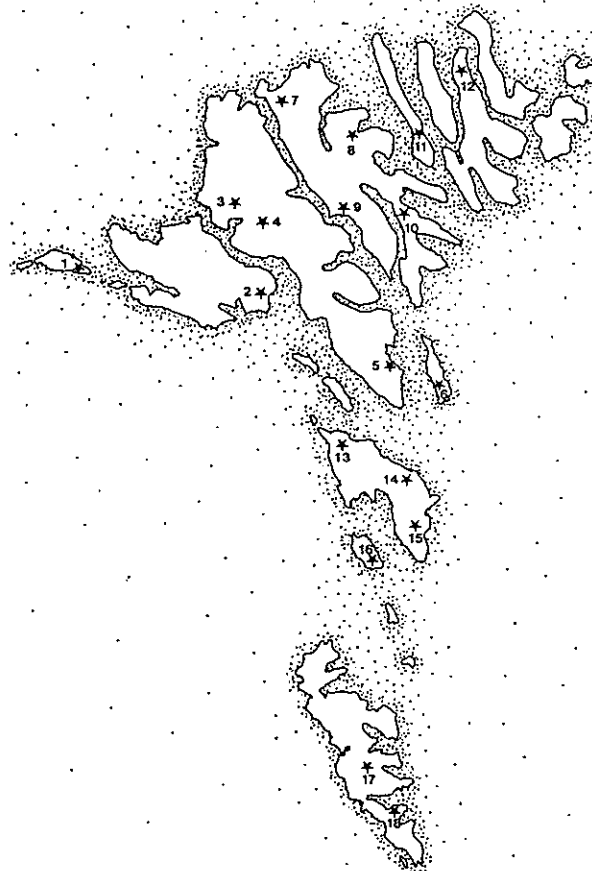

enn tað, sum undirstøðubúskapurin hjá tí einstaka húsarhaldinum kravdi. Góður prisur á vadmali fekk menn til at fáa sær meiri seyð, sum kravdi størri haga. Úrslitið var at enda tað, at fyrsta vinnugrundarlagið, sum eisini hevði ærgisvinnu uppi í sær, hevði livað seg sjálvt av og varð troðkað burtur

av tí nýggja seyðahaldinum, ið kravdi mestsum allan hagan.

Ærgini vóru væl og virðiliga horvin úr myndini, tá ið *Seyðabrævið* var skrivað í 1298. Henda rættarbót var ætlað eini heilt aðrari vinnuskipan enn henni, vit kenna frá ærgistíðini, teirri vinnuskipan, sum vit kenna aftur í markatalbyggunum – eini skipan, sum enn er partur av samfelag okkara.

Ritgerðin um Argisbrekku hevir givið Ditlev Mahler Ph.D-heitið í fornfrøði á lærda háskúlanum í Keypmannahavn.

Áttan stadarnøvn bera boð um ærgi í Føroyum:

- 1 Argisbrekka í Mykinesi
- 2 Argishamar í Sandavági
- 3 Argisáur í Vestmanna
- 4 Argisá í Kvívík
- 5 Argjum
- 6 Argisklettur í Nólsoy
- 7 Argisbrekka á Eiði
- 8 Argisá á Hellunum
- 9 Argisgjógv á Selatrað
- 10 Argislið á Glyvrum
- 11 Argisstíggjur á Húsum
- 12 Argisdalur í Múla
- 13 Argisfossur í Skopun
- 14 Argisgró(s)á í Skálavík
- 15 Argisflottur í Dali
- 16 Argisá í Skívoy
- 17 Argisdalur í Hovi
- 18 Argisbyrgi á Økrum

Skarvur

Dorete Bloch
Føroya Náttúrugripasavn

Hvussu nógv skarvasløg?

Vanligi skarvurin, *Phalacrocorax aristotelis*, sæst allastaðni við strendurnar, men til 1931 átti eisini eitt annað skarvaslag, hiplingur, *Phalacrocorax carbo*, í lítlum tali í Føroyum.

Skarvurin er fjølmentasta skarvaslag í Norðuratlantshavi og eigur víð evropisku strendurnar, norður til Íslands og Murmansk og heilt suður til Turkalands og Marokko.

Hiplingurin afturímóti er nógv víðfarnari. Hann eigur vanliga við strendur í øllum heimspørtum. Stórir og vaksandi stovnar eru í øllum grannalondum okkara, og tað er tí undarligt, at hann ikki aftur er farin at nærast her hjá okkum, tí nakrir ungar vórðu settir út í 1980. Hann sæst kortini á hvørjum ári og fer allarhelst aftur at eiga í Føroyum, tó heldur óregluliga.

Útsjónd

Skarvur er 65-80 cm úr nevi í vel (hiplingur 80-100 cm), og kallfuglurin er vanliga hin størri. Gamal skarvur er alsvartur við skiftandi blágrønum fjøðurbúna í nútíðini, tá ið hann eisini hevur ein 4-5 cm langan fjøðurtopp á høvðinum. Nevið er langt og hevur krók á endanum, og nevrótin er ljóst gul. Ungfuglurin er morgráur og ljóst ber á tær stóru lívdarfjaðrarnar, tá ið hann stendur ella flýgur, og undir ósinum er hann ljósar. Skarvur hevur svartar føtur, ungfuglurin tó ljósari og nevnist *skóleysur* skarvur.

Skarvurin sæst oftast á havinum, har ið hann við langa, klæna hálsi sínum og nevinum peiggjandi uppeftir kann vera átøkur skimi á kavbáti. Hann skýttst fram gjøgnum sjógvin, tá ið hann kavar, men kann eins og lómur fara líðandi undir, men bara tá ið hann er fullur í fiski. Skarvur er skaptur til at kunna kava við sínum stórum fótum, ið hann svimur við undir vatninum, langa veli og hvassa krókinum á nevinum, ið hann heldur fiskinum føstum við.

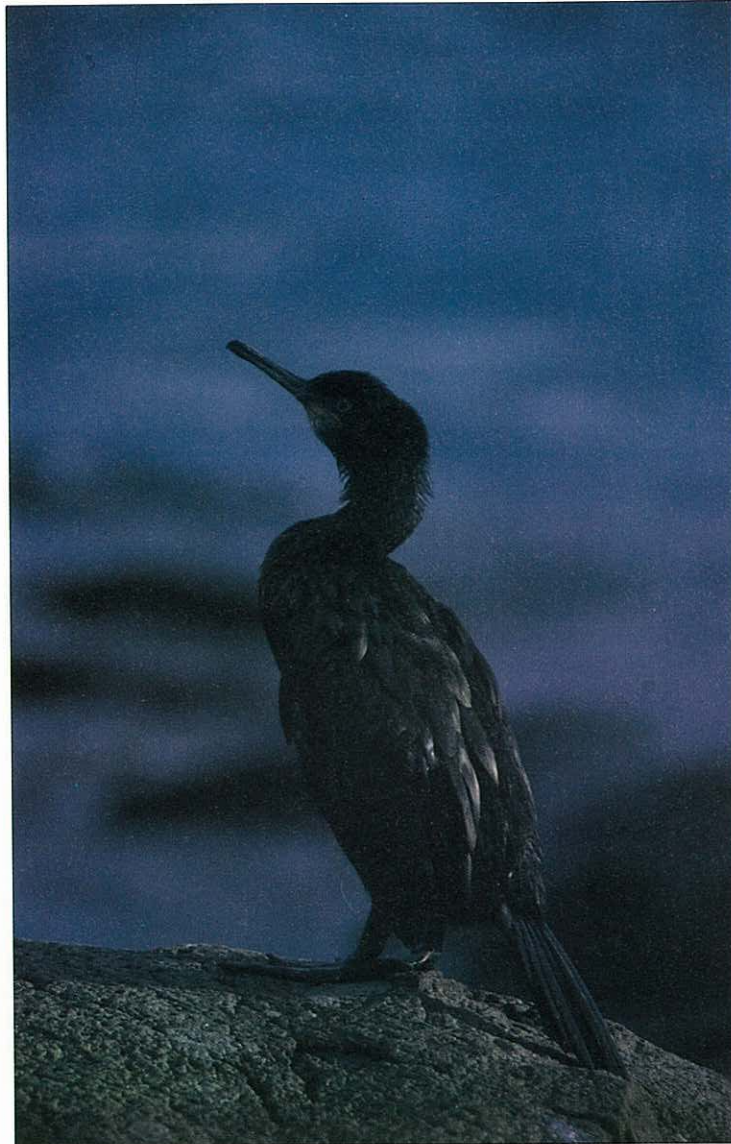
Skarvur situr á hellu, tá ið hann ikki fiskar. Ofta kunnu teir sita fleiri hundrað saman. Beint tá ið hann er komin aftur á land, grettir ikki at hann ristir sær veingirnar víð at breiða teir út (frá kroppinum). Hann situr altíð so, at tað er lætt at stoyta sær á sjógv aftur.

Skarvur er bjargafuglur

Fuglarnir í bjørgunum kunnu skiftast í tríggar bólkar. Fyrsti

bólkurin er *sjófuglur*, sum bara kemur til lands at eiga. Her kunnu nevnast t.d. havhestur, lomvigi og lundi. Annar bólkur fevnir um *landfugl*, sum byggir heilt úti við strondina. Her eru m.a. grátílingur og músa-bróðir. Triði bólkur er *strandfuglur*, og til hann hoyra skarvur, teisti og æða. Skarvurin er her alt árið í stórum tali á firðum og sundum og fer ikki longri til havs, enn útróðrarmenn fara.

Skarvur reiðrast í urðargróti.

Skarvur
Phalacrocorax aristotelis

Fleiri staðanøvn hava í sær orðið skarv, eitt nú Skarvanes, Skarvstangi, Skarvshella, Skarvsurð og Skarvsvík. Tað man vera ein ábending um, at skarvur hevur havt stóran týðning í fuglaveiði í öldir, men eisini um, at teir hava verið nógvir í tali. Ivi er tó viðhvørt um, um forliðurin sipar til skarv ella skarð.

Ein stór urð við mongum reiðrum nevnist ein skarvsurð. Verpingartíðin hjá skarvi er long, so frá tíðliga um várið til seint á heystið kunnu síggjast bæði stórir og smáir ungar.

Føðin

Skarvur etur at kalla bara fisk. Hjá okkum er enn ikki kannað, hvat ið hann etur, men aðra- staðni etur hann seið, tara- brosmur, nebbasild, berggyltur og sildafisk. Tí hevur Náttúru- gripasavnið nú í heyst savnað inn magar frá skotnum skarvi. Hildið verður, at hann etur eina til tvær ferðir um dagin, til samans 1/2 pund ella 13,5 % av líkamsvektini um samdøgrið.

FOTO: KUBUS TEKNISTOVA

Skarvur kann vera undir kavi upp til tríggjar-fýra minuttir.

Støðufuglur og strokfuglur

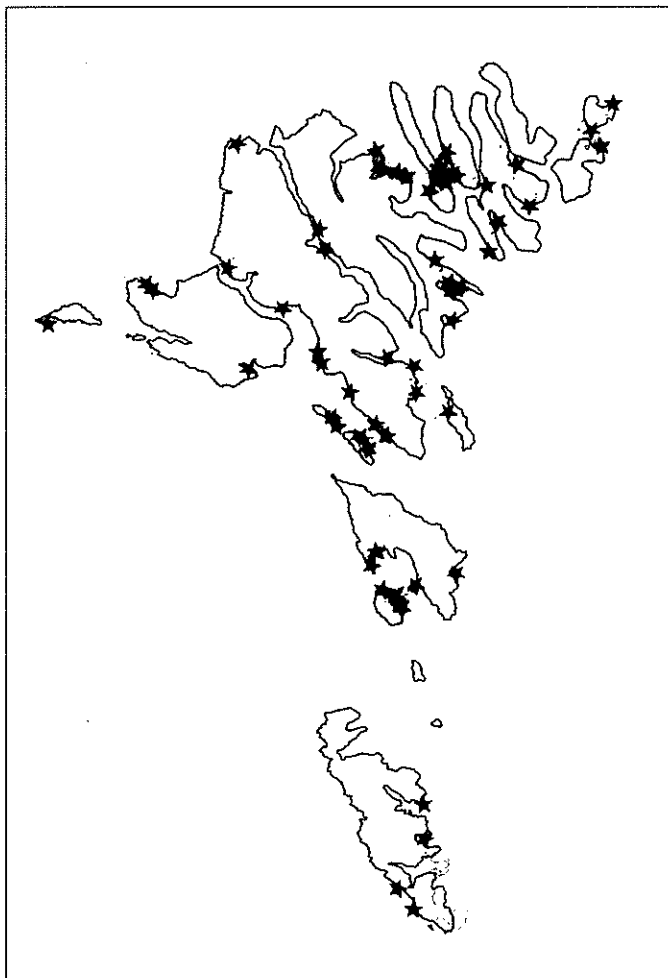
Skarvur er her alt árið; hann er støðufuglur. Ungfuglurin kann tó spjaldast nakað í Norðurat-

lantshavi, soleiðis at fuglar – helst úr Hetlandi, men kanska eisini úr Íslandi og Vesturnoregi – kunnu koma higar uttan fyrri verpingartíð.

Friðingin 1974-86 gagnaði skarvinum

Gamalt er at veiða skarv. Sambært veiðilógini, nr. 27 frá 9/9-1954, 17. stykki, 2a, var loyvt at veiða hann alt árið, men skjótt var so lítið til av skarvi, at

hann við lógarbroyting nr. 44 frá 24/5-1974 varð alfríðaður. Stovnurin menti seg skjótt aftur, og tá ið friðingin hevði verið í gildi í 12 ár varð við lógar- broyting nr. 33 frá 16/4-1986, 17. stykki, 2c aftur loyvt at skjóta skarv. Tó við teirri av- marking, at tað nú bara er loyvt at veiða í tveir mánaðir, frá 1. september til 31. oktober. Og av tí at heystveiðið ofta forðar fyrri veiði, er skarvastovnurin enn væl fyrri.

Máliskur um skarv

Fá dýr munnu hava fingið so nógv niðrandi orð knýtt at sær sum skarvurin. Her skulu nevnast nøkur:

<i>Sum eitt skarvabøli</i>	Eitt skarvabøli er bæði skítið og stinkar illa
<i>Skarvsbløka</i>	Eitt keðiligt fólk [dugnalít, kventlutur maður]
<i>Lúsaskarvur</i>	Eitt óreint fólk
<i>Svøvnskarvur</i>	Eitt fólk, ið svevur leingi ella fast [svøvnhít]
<i>At gera skarvslop</i>	At gera eitt stórt lop í onkrum, fara ov langt
<i>At síggja út sum ein krúvdur skarvur</i>	Tá ið ein er ov rak
<i>Sum at kóka skarvsegg</i>	Tá ið illa gongst at fáa okkurt, ið kókast skal, upp á kók
<i>Hvat ert tú fyrri ein skarvur</i>	Hvat ert tú fyrri ein býttlingur
<i>At vera sum skarvur í nýggjari urð</i>	At kenna seg fremmandan
<i>At geva skarvin yvir</i>	At geva upp

Fólkaatkvøðan í 1946 og veljarakanningar síðani

Jógvan Mørkøre
Fróðskaparsetur Føroya

Síðani fólkaatkvøðuna í 1946, tá ið ein meiriluti (48,7%) atkvøddi fyri loysing, hevur undirtøkan fyri loysing verið alsamt minkandi.

Ein kanning, ið danski kanningarstovnurin *Observa* gjørdi fyri Dimmalætting í 1978, vísti, at ein endurtøka av fólkaatkvøðuni hevði givið ein greiðan meiriluta fyri verandi støðu: Fyri heimastýrisskipanini.

Men, men ...

Eins og í 1946, tá ið m.a. fólkaflaksfólk vóru misnøgd við teir báðar kostirnar, ið vóru, og tiskil bóðu veljararnar skriva "nei" á atkvøðuseðilin, so úti-hýsti kanningin valmøguleikar, ið eiga dygga undirtøku í einum meiriluta av politisku flokkunum. Tað tykist eisini í teimum kanningum, sum gjørdar eru síðani, at tá ið fólk fáa ein møguleika, ið liggur millum loysing og verandi støðu, t.d. "at Føroyar skulu hava økt sjálv-

Prosentbýtið á fólkaatkvøðuni í 1946 og kanningum, har veljarin hevur sýnt støðu sína viðvíkjandi ríkisfelagsskapinum. N merkir tal av fólki, ið svaraðu. Tey, sum skipaðu fyri kanningunum, eru: 1978 Observa/Dimmalætting, 1984, 1988 Studentaskúlarin og HF-skeiðini, 1990 FYND og 1992 Per Busk Sørensen

Prosenttøl fyri loysing á fólkaatkvøðuni í 1946 og í veljarakanningum síðani í 1978, 1984, 1988, 1990 og 1992.

stýri innan karmarnar hjá ríkisfelagsskapinum" (sum í kanningunum í 1984, 1988 og 1990), so gerst myndin heilt ein onnur.

Tey, ið vilja hava økt sjálvstýri, eru flest í tali. Løgd saman við teimum, ið mæla til loysing, er greiður meiriluti fyri broyta verandi viðurskipti. Hinvegin eru tey, ið vilja halda fram innanfyri ríkisfelagsskapin, 70-80%. Tá eru tey, ið vilja hava økt sjálvstýri, løgd saman við teimum, ið vilja hava verandi støðu óbroytta.

Tað er ein mynd, ið broyzt litið í nýggjari tíð. Tó so, at tey loysingarsinnaðu fækkast so líðandi, og – sum nakað rættiliga nýtt – tey, ið aftra seg

við at gera broytingar yvirhøvur, tykjast at fáa góðan byr aftur, nú búskaparkreppan sviður so meint.

Eingin kanning eftir 6. okt. 1992

Vart eigur kortini at verða gjørt við, at seinasta kanningin varð gjørd á sumri 1992, t.e. undan avtalunum, ið skerdu heima-stýrið hjá føroyingum. Hvat føroyingar halda í dag, kunnu vit tí bert gita um. Við eini komandi spurnakanning fáa spurningarnir knappliga eisini ein heilt ødrvísi týdning. "Økt sjálvstýri" kann tá koma at merkja at rógva afturáftur tað mista heimastýrið. Soleiðis hevur

tað ikki bert týdning, hvussu spurt verður. Týdningurin í tí, ið svarað verður, má somuleiðis havast í huga. Hann kann broytast.

Um kanningar av hesum slag geva eina ábending um, hvussu eitt úrslit hevði verið av eini fólkaatkvøðu, er meira ivasamt. Tað veldst um, hvørt fólkaatkvøðan er vegleiðandi við fleiri møguleikum ella avgerandi við tvinnum kostum. Við eini avgerandi fólkaatkvøðu veldst eisini um tað politiska spælið – ikki minst um teir ráðandi myndugleikarnir hava taktiskar ætlanir, tá ið teir seta upp valmøguleikarnar, og hvussu veljararnir síðani taka undir við teimum.

Hvørja støðu hava tygum til ríkisfelagsskapin?	1946	1978	1984	1988	1990	1992
Fyri loysing	48,7	25	22	19	17	12
Fyri øktum sjálvstýri í ríkisfelagsskapinum ⁽¹⁾			40	38	41	41
Blankt ⁽²⁾	4,1	6	6	12	9	6
Fyri stjórnaruppskotinum (1946) Fyri verandi heimastýrisskipan (í kanningunum) ⁽³⁾	47,2	69	32	31	33	41
Viðmerkingar:		N=609	N=595	N=1060	N=1286	N=503
(1) Hesin valmøguleiki var ikki í 1946 og 1978 (2) Íroknað "nei"-atkvøðurnar í 1946 og "veit ikki" í kanningunum (3) Hesir møguleikar eru settir lið um lið, tí teir umboða tær minstu broytingarnar sammett við hinar.						

Fólkatalið í øllum heiminum er nú farið upp um hálvasættu milliárd. Av teimum búgva góðar 500 milliúnir (9%) í Evropa. Okkurt um 100 milliúnir fleiri fólk koma nú aftrat hvørt árið. Í 1950 vóru um 2,5 milliárdir fólk í heiminum, so ein tvífolding hevur verið eftir 40 árum. Tann ógvisligi fólkavøksturur í heiminum verður mettur sum tað størsta vandamálið hjá mannaættini, tá hugsað verður um eitt nú orkukeldur, matframleiðslu og dálking.

Í 1992 hevði Telefonverk Føroya Løgtings umleið 25 túsund felagar. Í ta fyrstu telefonlinjuna í Føroyum, sum varð lögð millum Havnina og Vestmanna í 1905, vóru bundnar fyra telefonir, ein í Havn, ein á Oyrar- eingjum, ein í Kvívík og ein í Vestmanna. Tað var Ólavur bóndi á Heygum í Vestmanna, sum fekk hetta í lag og fíggaði sjálvur arbeiðið at gera linjuna. Árið eftir verður *Færøernes Amtskommunes Telefonvæsen* sett á stovn og yvirtekur telefonina hjá Ólavi.

"Grind frá Grøn" søgdu tey um aldamótíð um stórhvalatvæstið, sum kom frá støðini á Gjánoyri norðan fyri Nesvík. Norðmaðurin *Albert Grøn* úr hvalastigarabýnum Sandefjord í Noregi bygdí hesa støð í 1894, sum ta fyrstu av sínum slag í Føroyum, og nøkur ár seinni eina á Signabø. Aðrir norskir stigtakarar bygdu eisini stórhvalastøðir í Føroyum: á Kópagørdum (við Norðdepil), í Selvík (á Sørvágsfirði), í Lopra, á Funningsfirði og við Áir, sum var tann seinasta, ið stongdi sum hvalastøð í 1958. Um grindatvæstið søgdu tey gomlu, at tað var "grind frá Várharra".

Jens Christian Svabo varð føddur í Miðvági í 1746. Faðirin var prestur í Vágum. Hann æt Hans Christophersen Svabo (á latíni Svabonius) og var ættaður úr Mors í Danmark, móðirin var føroysk. Navnið Svabo kemur úr norskum. Tað hevur somu merking sama sum navnorðið *svað*, t.e. staður har nógv grót er omanrukt. Orðið verður nýtt í staðanøvnum. J.C. Svabo var sostatt 35-36 ára gamal, tá ið hann gjørdi sínar *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Handritið er í 7 bindum og liggur á Ríkisskjalasavninum í Keypmannahavn. Ikki fyrr enn í 1959 varð tað útgivið og er ein tann týðningarmesta keldan til Føroya søgu í 18. öld. Svabo búði seinastu árinum í Havn og doyði í 1824.

Gunnar Lomholt, lækni, ið kannaði *psoriasis*-sjúkuna í Føroyum, andaðist í summar, 78 ára gamal. Í 1947-48 var Lomholt sjúkráhuslækni í Klaksvík og hjálpti eisini økislækninum í Norðoyggjum. Beint eftir fór hann undir at kanna tilburðir av húðarsjúkuni *psoriasis* í Norðoyggjum og í Eysturoynni. Lomholt gekk hús úr húsi og bjóðaði sær til at kanna fólk fyri eina og hvørja húðarsjúku, og beyð ókeypis viðgerð, var tørvur á tí. Hann vitjaði tilsamans 2341 húski, t.e. ein triðing av landsins o.u. 30.000 íbúgvum. 312 høvdu *psoriasis*, og hann metti, at á hvørjum ári kemur í miðal ein tilburður aftrat í Føroyum fyri hvørjar 1000 íbúgvur. Henda sjúkutídd er størri, hvat kanningar í øðrum londum vísa. Orsøkin til munin er ikki heilt greið, men ílegan ella afturbregðið man gera sitt og ivaleyst eisini tað føroyska veðurlagið, heldur Lomholt. Rannsóknartilfarið úr Føroyum var meginstuðulin í ritgerð um *psoriasis*, ið Lomholt greiddi úr hondum í 1963, og sum gav honum doktraraheitið í læknafrøði.

Onkuntíð hevur sild verið at fáa í føroyskum sjóeki um summarið. Kanningar benda á, at henda sildin er ein partur av norðsjóvarsildini í útnyrðingspartinum av Norðsjónum og vestan fyri Hetland, ið kemur henda vegin at leita sær føði frá tíðliga í maimánað til miðjan juli, tá ið hon fer avstað aftur til gýtingarøkini undir Hetlandi og í Norðsjónum. Óvist er, um tað eru streymviðurskiftini í Norðuratlantshavi ella støddin á stovninum sum gera av, um sildin leitar henda vegin. (Fiskirannsóknir 1991)

Rogn og yngul undan villlaksi hevur lægri felli enn rogn og yngul undan alilaksi og havbitslaksi. Hetta vísir ein kanning av dygdini á rognum, sum er gjørd á p/f Fiskaaling. Kanningin vísir eisini, at í mun til longd er villlaksur klænri enn alilaksur, sum er rundari.

Eitt sterkt antibiotikum er funnið í einum hávaslagi (*Squalus acanthias*). Evnið nevnt *squalamin* og er virkið móti fleiri ymiskum bakterium og soppum. Enn er ikki staðfest, um *squalamin* kann nýtast í heilivági til fólk, men kliniskar kanningar verða fyrreikadar.

Í Hetlandi var toskafiskiskapur við slupp í hæddini 1860-1880. Fleiri enn 1000 mans – o.u. ein triðingur av øllum hetlendskum fiskimonnum tá í tíðini – vóru regluliga við slupp. Umframt við Hetland fiskaðu teir eisini á fjarleiðum, eitt nú í Davisfjørðinum, við grønlandsku strendurnar og Norðurhøvda. Eina tíð høvdu teir Føroyar sum útistøð fyri fiskiskapin við Føroyar og Ísland.

Á Skansanum í Havn standa fyra gamlar kanónir, sum eru stoyptar á Frederiksværk. Tann elsta er størst, kaliber 22, og stoypt í 1776 við innsiglinum C7 (hjá Kristiani 7.). Hinar trýggjar eru úr sama formi, kaliber 20; ein er frá 1799 við innsiglinum CR VII (hjá Kristiani 7.), og tvær eru frá 1813 við innsiglinum FR VI (hjá Friðriki 6.). Á Skansanum standa eisini tær tvær sonevndu "Hood-kanónirnar", sum stava frá flogberanum *Furious* (og ikki frá tí tiltikna stóra herskipinum *Hood*). Tær eru stórar, kaliber 50, gjørdar úr stáli í 1916 og komu til Føroya undir seinna heimsbardaga. (kaliber-tal = innara tvørmát á múlanum í cm)

Í býnum Aars í Himmerlandi hava tey gjørt eina *gongustjørnugøtu*, t.e. ein gøta, sum vísir lutfalsliga hvussu langt er millum sólna og tær 9 gongustjørnurnar. Longdarlutfallið er 1 til eina milliard, so ein metur á gøtuni svarar til eina milliún kilometur í rúmdini. Gøtan er tilsamans 6 km long og byrjar í tí endanum, har sum sólin er – myndað sum ein gul kúla, 140 cm í tvørmáti – og endar við tí ytstu gongustjørnuni Pluto. Á gongustjørnugøtuni finnur tú okkara jørð, 12,7 mm í tvørmáti, 149,6 metrar frá sólini.

Undirsjóvarsambandið undir Ermasundi – *Eurotunnel* – verður latið upp fyri almennari ferðslu komandi vár. Hetta er ein tann størsta verkætlan nakrantíð og kostar umleið 100 milliárdir krónur. Trýggjar tunlar vera: ein til tiltok, ein til vanlig tok og ein tænastrætunn, hvør umleið 23 km langur. Toktúrur undir Ermasundi fer at taka 35 minuttir og ein góðan tíma við til- og frákeyring.

Hvat heldur tú, lesarin?

Her eru vit so aftur. Vónandi hava tit, lesarar, havt hug og høvi til at lesa í fyrsta FRØDI, sum kom út fyrst í juli.

Fleiri hava havt á orðið, at fyrsta blaðið var fjølbroytt og áhugavert og halda, at hetta er eitt gott tiltak. Men vit skulu ikki dylja, at onkur sjónlig brek vóru í blaðnum, og serliga fara vit at biðja fólk av Kirkju og úr Gásadali halda okkum til góða. Tað er altíð hugaligt at fáa rós, men atfinningar – stórar og smáar – geva hóast alt ritstjórnini og teimum, sum skriva, ábendingar um, hvat kann betrast til næstu ferð. So lat okkum frætta, lesarar, hvat tit halda.

Tal av telefonum er ein av mongum støddum, ið siga, hvussu framkomið eitt samfelag er. Men telefonir hava eisini nakað við fólkaraði at gera. Í londum við einaræði eru ið hvussu so er fáar telefonir roknað eftir íbúgvatali, kanska

50-100 fólk um hvørja telefon. Onkur hevur sett fram ta tilhugsan, at eru ikki fleiri enn 5-7 fólk um hvørja telefon í einum landi, so fær einaræði ikki fóttað sær. Í Føroyum eru um tvey fólk um hvørja telefon, so har skuldi staðið væl til í so máta.

Síðani 1906, tá ið Føroyar fingur flokspolitiska skipan og kaðalsamband við úrheimin, eru komnar nógvar telefonir og fleiri politiskir flokkar. Stubbin um tað flokspolitiska barometrið boðar frá politiskum ivaveðri, sum kanska harðnar til eina

politiska ódn. Í somu gøtu er stuttgreinin um fólkakvøðuna í 1946 og veljarakanningar síðani.

Grøðurin í gjánum er prógv um, at partar av náttúruni fáa frið at liva, hóast mannslóðir eru at finna nógvastaðni. Vit hava fiskað, dálkað og sprongt – og vænta, at náttúrufrøingjarn er ótømandi, og at umhvørvið letur sær alt lynda.

Myndin vinstrumegin visir Hans Andriasarstovu í Bátahöllini á Debesartroð, har spírinn varð lagdur til vísindaligt virksemsi í Føroyum. Tað vóru teir báðir Jóannes Rasmussen jarðfrøingur sáli og fyrrverandi landslækni Hanus Debes Joensen – ið verður áttati í november í ár – sum fyrst í fimmtiárunum fingur í lag samstarv millum fólk, sum fingust við vísindaligt arbeiði her á landi. Teirra lutur kann vera okkum til fyrimyndar.

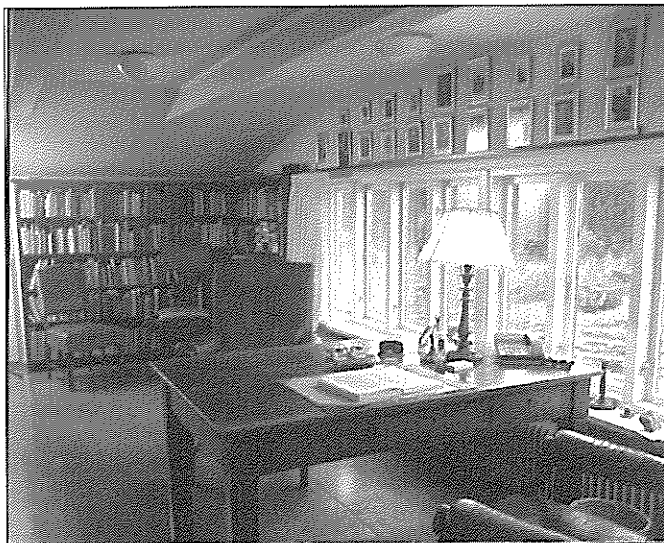
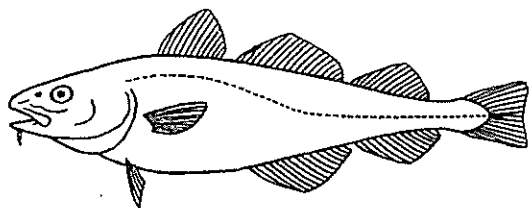

FOTO: KUBUS TEKNISTOVA

NÆSTA BLAÐ

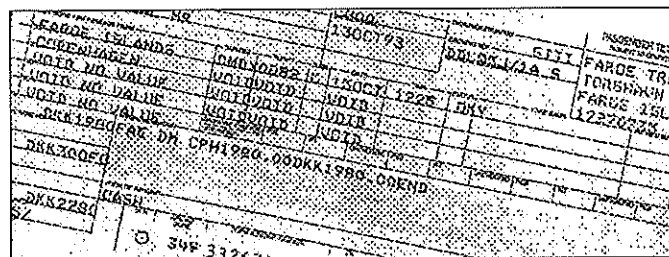

Hvussu er statt við toskinum undir Føroyum?

Toskur hevur verið veiddur undir Føroyum í øldir, bæði av føroyingum og øðrum fiskiveiðitjóðum. Tað hava verið góð og vánalig ár til tosk, men tað tykist, sum at føroyski landgrunnurin í miðal kann bera eina árliga miðalveidu upp á 25-30.000 tons. Í lötuni er toskastovnurin illa fyri. Hvat kunnu vit gera?

Eitt túsund V4-dráttir
STUBBAR
SNØKLAR o.a.

Óynsktir gestir:
Salmonella
Flatmaðurur

Nú Føroyar farvæl !

Seinastu árinu eru tey fólk, sum flyta av landinum, nógv fleiri enn tey, sum flyta til landið. So stóra nettoútflyting hava vit ikki sæð í mannaminni. Hverji eru tey, sum flyta burtur, og hvørja ávirkan hevur tað á samfelagið? eru fordømi í Føroya søgu?

At hava veðrar,
ein serligur
suðuroyarsíður

Grindadráp í
øðrum londum
Summarveðrið 1993